

Utjecaj stavova zatvorenika prema penalnom osoblju na ishod tretmana

Brezovec, Petra

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:717987>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-14**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad
**Utjecaj stavova zatvorenika prema penalnom osoblju na ishod
tretmana**

Petra Brezovec

Zagreb, svibanj 2022.

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad
**Utjecaj stavova zatvorenika prema penalnom osoblju na ishod
tretmana**

Petra Brezovec

izv. prof. dr. sc. Anita Jandrić Nišević

Zagreb, svibanj 2022.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisala rad „Utjecaj stavova zatvorenika prema penalnom osoblju na ishod tretmana“ i da sam njegova autorica. Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: Petra Brezovec

Mjesto i datum: Zagreb, svibanj 2022.

Utjecaj stavova zatvorenika prema penalnom osoblju na ishod tretmana

Studentica: Petra Brezovec

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Anita Jandrić Nišević

Program/ modul: Socijalna pedagogija, Odrasli (počinitelji kaznenih djela)

SAŽETAK:

Tretmanski odnos temelj je rada u penalnoj ustanovi kojim se ostvaruje cilj tretmana (promjena ponašanja te resocijalizacija i reintegracija u društvo) kroz stvaranje odnosa povjerenja između osuđenika i pomagača. Cilj diplomskog rada je prikazati pregled istraživanja koja se bave utjecajem stavova zatvorenika prema penalnom osoblju te njihov utjecaj na ishod tretmana. Kroz rad će se prikazati uloga stavova u ponašanju te utjecaj koji oni imaju na prihvaćanje promjene, motivaciju zatvorenika i stvaranje dobrog tretmanskog odnosa. Budući da su stavovi važni u određivanju ponašanja te utječu na tretmanski odnos, važno ih je istražiti u kontekstu rehabilitacije počinitelja kaznenih djela. Ovim radom obuhvaćeno je i analizirano jedanaest radova stručne literature koji su odgovarali zadanoj temi. Analizom radova uočena su četiri glavna područja koja obuhvaćaju stavove zatvorenika prema osoblju: razumijevanje potreba osuđenika (responzivnost), neprijateljska atmosfera, nehumano ponašanje te okrivljavanje sustava. Svako od navedenih područja sastoji se od faktora koji pozitivno ili negativno utječu na percepciju penalnog osoblja kao što su neprihvatljivo ponašanje, nepovjerenje, nesigurnost i slično. Isto tako, prepoznaje se uloga interpersonalnih odnosa u stvaranju i održavanju odnosa u penalnoj ustanovi, no razlikuju se poimanja dobrog terapijskog odnosa. Rezultati ukazuju na važnost istraživanja ove perspektive koja pomaže kod razumijevanja uspješnosti tretmana te potreba osuđenika u daljnjem tretmanskome radu.

Ključne riječi: tretmanski odnos, stavovi, rehabilitacija, osuđenici, penalno osoblje

The impact of prisoners' attitudes towards correctional staff on the outcome of treatment

Student: Petra Brezovec

Tutor: Anita Jandrić Nišević, PhD, Associate Professor

The program/module: Social pedagogy, Adults

SUMMARY:

The therapeutic alliance is the foundation of work in a penal institution which achieves the goal of treatment (behaviour change, resocialisation and reintegration into the society) through forming a trust relationship of the offender and the correctional staff. The aim of the thesis is to present an overview of research that deals with the impact of attitudes of prisoners towards correctional staff and their impact on the outcome of treatment. This paper will show the role of attitudes in behaviour and the influence they have on accepting change, motivating prisoners and creating a good treatment relationship. As attitudes are important in determining behaviour and affect the treatment relationship, it is important to investigate them in the context of rehabilitation of offenders. This paper covered and analyzed eleven papers of professional literature that corresponded to the given topic. The analysis of the works revealed four main areas covering the attitudes of prisoners towards staff: understanding the needs of offenders (responsiveness), hostile atmosphere, inhumane behavior and blaming the system. Each of these areas consists of factors that positively or negatively affect the perception of correctional staff such as unacceptable behavior, distrust, insecurity and other. The role of interpersonal relationships in the creation and maintenance of relationships in a penal institution is recognized, but notions of a good therapeutic relationship are distinguished. The results highlight the importance of researching this perspective, which helps to understand the success of treatment and the needs of offenders in further treatment work.

Keywords: treatment relationship, attitudes, rehabilitation, offenders, correctional staff

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Tretman i uloga odnosa u procesu promjene.....	2
1.1. Otpor u tretmanskom odnosu	6
1.2. Poteškoće u stvaranju odnosa.....	8
2. Motivacija kao prediktor uspjeha tretmana	10
2.1. Faktori koji utječu na motivaciju zatvorenika i promjenu ponašanja	14
2.2. Motivacijski ciklus i teorija promjene ponašanja.....	17
3. Formiranje stavova i veza stav-ponašanje	20
3.1. Kriminalni stavovi i razmišljanje kod zatvorenika te mogućnost promjene.....	25
4. Pregled istraživanja.....	30
4.1. Obilježja istraživanja.....	31
4.2. Rezultati istraživanja	34
5. Zaključak	49
6. Literatura	51

1. Uvod

Zatvorski se sustav, kao i zatvorska politika, mijenjala kroz povijest te se pomiče od punitivnog karaktera prema rehabilitacijskom karakteru. Neki autori (Azemi, 2020; Ricciardelli, 2014) navode kako je glavni cilj još uvijek zatvaranje, ali se kroz programe tretmana pokušava potaknuti resocijalizacija i reintegracija u društvo. Glavni alat promjene jest tretmanski odnos ili interpersonalni odnos koji bi trebao djelovati na ponašanje osuđenika. Međutim, sama promjena ponašanja kompleksan je proces pod utjecajem mnogih individualnih i okolinskih čimbenika kao što su motivacija, stavovi osuđenika pa sve do klime u ustanovi. Za sam tretmanski odnos zaslužan je pomagač kao dio stručnog penalnog osoblja koji, kroz korištenje različitih tehnika, pokušava potaknuti promjenu kod klijenta odnosno osuđenika. Međutim, postavlja se pitanje koliko je sama promjena moguća u zatvorskim uvjetima i s obzirom na stavove osuđenika.

Cilj diplomskog rada je prikazati pregled istraživanja koja se bave utjecajem stavova zatvorenika prema penalnom osoblju te njihov utjecaj na ishod tretmana. Kroz rad će se prikazati uloga stavova na ponašanje, prihvaćanje promjene, motivaciju kod osuđenika te stvaranje dobrog tretmanskog odnosa. Recentna znanstvena i stručna literatura uglavnom se bavila doživljajima i stavovima osoblja dok ovaj rad u središte stavlja osuđenike i njihov doživljaj osoblja. Postavlja se i pitanje motivacije osuđenika s obzirom na stavove i iskustva sa osobljem ne samo za vrijeme boravka u penalnoj ustanovi, već i kroz prijašnja iskustva.

Stavljanje rehabilitacije u fokus te isticanje resocijalizacije i reintegracije počinitelja otvara pitanje efikasnosti samog sustava te faktora koji utječu na uspjeh. Do sada je ova perspektiva bila proučavana kroz pomagače i njihov angažman dok ovaj rad zauzima drugu perspektivu čime se obuhvaća populacija kojoj je tretman namijenjen te se daje prilika za uvid u stavove koji djeluju i na motivaciju pa samim time i na ishod tretmana.

2. Tretman i uloga odnosa u procesu promjene

Tretmanski rad ili savjetovanje se definira kao intenzivan i interaktivni proces između pomagača, koji posjeduje posebna znanja i tehnike za rad sa osuđenima, i klijenta, osuđenika koji je smješten u penalnu ustanovu (Salisbury i van Voorhis, 2014). Tretmanom se ostvaruje generalni cilj zatvaranja, a to je rehabilitacija i resocijalizacija zatvorenika kroz individualno vođenje i grupne programe, posebne programe te organizaciju slobodnog vremena. White i Graham (2010) ističu kako proces rehabilitacije i prihvaćanje iste obuhvaća prilagođavanje potrebama i željama osuđenika kroz kreiranje programa baziranog na snagama pojedinca te artikulaciju ključnih vrijednosti. Samo vođenje slučaja i savjetovanje smatra se ključem funkcioniranja penalnih ustanova jer je takva vrsta rada vodič osuđeniku kako se ponašati te omogućava bolju prilagodbu na nove uvjete smanjujući deprivacije i stres (Salisbury i van Voorhis, 2014). Isto tako, pomagač je prva osoba kojoj se osuđenik obraća za pomoć ako ima problem ili zahtjev kojeg treba riješiti, ali to dovodi do problema gdje tretman postaje sekundaran dok je rješavanje osuđenikovih svakodnevnih problema primarni posao pomagača. Uz pružanje individualnog rada i savjetovanja, većina programa bazira se na grupnom radu. Prednost grupnog rada jest stvaranje kohezije te svojevrsan pritisak grupe na promjenu kao i usvajanje prosocijalnih vrijednosti (Hoxmark i Wynn, 2010). Uz utjecaj grupe, Van Voorhis i Salisbury (2010) ističu kako grupno okruženje pruža mogućnost iskustvenog učenja kao i neposredno vježbanje vještina i dobivanje povratne informacije od ostatka grupe.

Kako bi se vidjela sama uspješnost tretmana potrebno je odrediti parametre kojima ih mjerimo, a oni variraju od smanjivanja konflikata u penalnoj ustanovi pa sve do resocijalizacije i reintegracije u društvo, no najčešće je kao mjera uspjeha navedena stopa recidivizma (McGuire, 2002; Salisbury i van Voorhis, 2014). Tretman i uspješnost tretmana može biti definirana na mnogo načina gdje se naglasak stavlja na pozitivne promjene kao što je smanjenje recidivizma ili usvajanje prosocijalnih vrijednosti (McGuire, 2002). Iako postoje istraživanja koja se bave uspješnosti rehabilitacije i tretmana, još uvijek ne postoji konsenzus oko toga je li i koliko je tretman učinkovit. McGuire (2002) ističe kako su postoci učinkovitosti mali (oko 10%), ali da se to razlikuje od istraživanja do istraživanja s obzirom na korištene parametre. Međutim, postoji konsenzus da neke karakteristike tretmana i pomagača mogu poboljšati željene ishode.

Van Voorhis i Salisbury (2010) navode deset elemenata koji mogu poboljšati ishod tretmana:

1. Usmjeravanje visokorizičnih osuđenika u intervencije jačeg intenziteta.
2. Korištenje bihevioralnih i kognitivno-bihevioralnih tehnika.
3. Visok stupanj znanstvene utemeljenosti programa, gdje pomagači slijede program i standarde izvedbe.
4. Princip responzivnosti u odnosu na odabir voditelja i programa na koje se osuđenik uključuje kako bi se osigurala maksimalna učinkovitost.
5. Suradnja svih odjela za sveobuhvatan i integrirani pristup usvajanju prosocijalnih vrijednosti.
6. Administrativna i sustavna podrška kod implementacije i razvoja programa tretmana.
7. Pružanje raznovrsnih programa u kojima se uče životne vještine koje će pomoći osuđeniku u svakodnevnom funkcioniranju.
8. Sustavna evaluacija programa kako bi se uočila područja na kojima treba raditi kao i sama učinkovitost programa.
9. Prevencija relapsa kao pomoć nakon završetka tretmana.
10. Educiranje penalnog osoblja.

McGuire (2002) također ističe kako su kognitivno-bihevioralne tehnike jedne od najuspješnijih tehnika u tretmanu posebice kod specifičnih skupina osuđenika (seksualni prijestupnici, počinitelji nasilnih kaznenih djela i slično), ali ističe kako je važna jasna struktura programa kao i teorijska utemeljenost te obuhvaćanje različitih okruženja i sustava (obitelj, posao, školovanje i slično) koji su uključeni u rehabilitaciju osuđenika.

Uz dobro osmišljen tretman, jedan od velikih prediktora uspjeha jest zadržavanje osuđenika u samom tretmanu gdje velik utjecaj ima tretmanski odnos. Uz funkcioniranje penalnih ustanova, tretmanski odnos utječe na uključivanje osuđenika u tretman te ostanak u istom što povećava mogućnost promjene kod osuđenika (Marsh, Shin, Cao, 2010; Ritter, Bowden, Murray, Ross, Greeley, Pead, 2002). Međutim, tretmanski je odnos proces koji je u zatvorskim uvjetima teže postići. McGuire (2002) ga opisuje i kao „radni savez“ u kojem pomagač pomoću svojih interpersonalnih i komunikacijskih vještina ostvaruje vezu sa osuđenikom, a korištenje riječi savez jasno označava da je to obostrani proces. Inicijalni problem kod uspostavljanja odnosa jest pozicija moći koja se očituje kroz ulogu pomagača kao dominantne i nadmoćnije osobe te pozicije osuđenika kao stigmatizirane osobe. Ovakav jaz znatno može utjecati na sam odnos stoga je važno da se prema osuđenima odnosimo s poštovanjem. White i Graham (2010) ističu poštovanje kao pojam koji se veže uz bilo kakav rad sa osuđenima, a jasno se vidi u komunikaciji koju pomagač ostvaruje te je direktan odraz

profesionalnog integriteta osobe. Kroz poštovanje se smanjuje osjećaj distanciranosti i različitih uloga koje su dodijeljene pomagaču i osuđeniku. Uz to se veže i pojam ljudskih prava te humanog odnosa prema zatvorenicima koji je bitan i u tretmanskome odnosu kao i kod dobre prakse općenito. Ljudska prava služe kao minimalni standard postupanja prema osuđenima i temelj su očuvanja ljudskog dostojanstva. Zatvorska klima može biti dehumanizirajuća pa je važno da se prepozna ljudskost u osuđeniku. U tretmanskome odnosu to znači međusobno poštovanje te dostojanstven odnos kroz spoznavanje osuđenika kao cjelovite osobe odvojene od kaznenog djela kojeg je počinio (White i Graham, 2010). Osuđenici se često susreću sa stigmom pa je pomagač često prva osoba koja odvaja osuđenika od kaznenog djela te osuđuje počinjeno kazneno djelo, ali ne stigmatizira već pruža priliku i stvara prostor za promjenu. Stigma i stigmatiziranje osuđenika izraz je nepoštovanja te narušava odnos. Tolerantan stav prema osuđenima vodi do jačanja odnosa te stvara osjećaj povjerenja, povjerljivosti i svojevrsne prisnosti. Osjećaj sigurnosti, kako navode Volker i Galbraith (2018), dio je odnosa koji se veže uz povjerenje, a u zatvorskom sustavu često označava pravila i norme pa se isto može prenijeti u odnos gdje pojam sigurnosti ne znači isto. Sigurnost je mogućnost otvaranja i slobodnog dijeljenja mišljenja i iskustava na temelju odnosa kojeg osuđenik ostvaruje sa pomagačem. Isto tako, odnos i razvoj odnosa ovisi i o karakteristikama samog osuđenika jer je svaki osuđenik jedinka sa posebnim sklopom socijalnih, religijskih, etničkih i kulturnih obilježja (White i Graham, 2010). Posebno je važno pokušati shvatiti pozadinu iz koje osuđenik dolazi te socijalni kontekst. Istinska zainteresiranost i predanost pomagača dovodi i do stvaranja značajnog odnosa te pomaže osuđeniku da se otvori što se može smatrati početkom procesa promjene. Volker i Galbraith (2018) navode kako sagledavanje osuđenika kao cjelovite osobe pomaže pomagačima da ostvare bolji odnos, razviju empatiju i ne osuđuju osobu na temelju limitiranih informacija. Iako dokumentacija nudi početni uvid u obilježja osuđenika te nudi određene činjenice, jednako je važno pružiti osobi priliku da se sama predstavi kroz one činjenice koje smatra važnima. Hoxmark i Wynn (2010) ističu kako je većina osuđenika uključena u više programa gdje je potrebno usklađivanje podataka između voditelja osuđenika te voditelja programa kako bi se utvrdilo što se obuhvaća programom u kojem je osuđenik.

Iako su bitne karakteristike osuđenika, za ishod samog tretmana i izgradnju odnosa važne su i karakteristike pomagača koje mogu poboljšati odnos, a time i moguće ishode tretmana. Karakteristike poput empatije, iskrenosti i pozitivnog pogleda na tretman će pomoći kod ostvarivanja odnosa jer dio osuđenika nema potporu njima važnih osoba pa pomagač može biti ta osoba (Ritter i sur., 2002). Kroz stvaranje odnosa dolazi do međusobne razmjene informacija

i komunikacije između pomagača i osuđenika što podrazumijeva i svojevrsno izlaganje pomagača pa je važno da se u radu postave određene profesionalne granice. Salisbury i van Voorhis (2014) pojašnjavaju kako su profesionalne ili interpersonalne granice subjektivne i različite kod svakog pomagača, a obuhvaćaju razinu informacija koju će podijeliti sa klijentom u svrhu ostvarivanja i očuvanja odnosa. Uz postavljanje granica se veže i samootkrivanje, kao dio procesa stvaranja odnosa, jer smanjuje već prije istaknuti nesrazmjer moći uzrokovan dodijeljenim ulogama, ali se treba vješto koristiti. Samootkrivanje je naišlo na mnogo neodobravanja od strane stručnjaka jer se smatralo da koči terapijski proces. Međutim, novija istraživanja navode kako je upravo samootkrivanje metoda kojom se gradi odnos sa klijentom jer time terapeut pokazuje vlastitu vulnerabilnost te se stvara osjećaj povezanosti. Tufekcioglu i Muran (2015) navode kako samootkrivanje terapeuta može dovesti do napretka kod klijenta i osobnog rasta klijenta jer mu se omogućuje novo interpersonalno iskustvo. Isti autori također navode kako je osoba, pa tako i terapeut, definirana mnogim procesima i interpersonalnim odnosima, a svoje veze gradi na temelju poistovjećivanja i stvaranja emocionalnih veza. Henretty i Levitt (2009) uočili su kako mladi pomagači manje koriste samootkrivanje u strahu da se pred klijentom pokažu kao nekompetentni dok iskusniji pomagači više koriste samootkrivanje u različitim fazama odnosa kako bi potaknuli određene procese kod klijenta. Isto istraživanje pokazalo je kako su klijenti čiji su terapeuti koristili samootkrivanje bili zadovoljniji samim procesom te su brže uspostavili terapijski odnos. Iako se navodi kako samootkrivanje predstavlja rizik za sam terapijski proces, ističe se činjenica kako je ponekad veći rizik zauzimanje pozicije neutralnosti i svojevrsne anonimnosti čime se potvrđuje prije navedeni argument kako je vješto korištenje ove metode ključ uspjeha (Henretty i Levitt, 2009).

Iz svega navedenog, vidljivo je kako se tretman sastoji od više komponenti, no kao najzaslužniji za zadržavanje u programu i napredak navodi se tretmanski odnos koji predstavlja svojevrsnu bazu na kojoj se gradi tretman i sama promjena. Potrebno je napomenuti činjenicu da je odnos dvosmjernan i da karakteristike osuđenika kao i pomagača doprinose i odmažu kod ostvarivanja samog odnosa. Tehnike, poput samootkrivanja, dobre su za osnaživanje odnosa jer pomagača prikazuju kao osobu i približavaju ga osuđeniku smanjujući jaz izazvan dodijeljenim ulogama. Tretman i tretmanski odnos potrebno je shvatiti kao proces koji ima uspone i padove te isto napomenuti i osuđeniku kako bi se smanjila mogućnost odustajanja, a kroz određene tehnike treba poticati stvaranje i održavanje povjerenja za daljnji napredak.

1.1. Otpor u tretmanskom odnosu

Kazna zatvora podrazumijeva oduzimanje slobode te smještaj u penalnu ustanovu koji sa sobom nosi određene obaveze koje su osuđenici primorani obavljati. Takva vrsta obaveza za cilj ima ostvarivanje socijalne kontrole što otežava rad pomagačima. Pravila, norme i protokoli koje osuđenici moraju slijediti predstavljaju problem kod tretmana i razvijanja odnosa jer osuđenici tretman smatraju još jednom obavezom koja je dio protokola i kažnjavanja za počinjeno djelo. Zadnjih godina sve se češće osuđenici uključuju u tretman prema odluci suda, najčešće u grupne programe koji obuhvaćaju specifično područje koje se kod osuđenika smatra problematičnim (Prendergast i sur., 2002). Takvo uključivanje u tretman stvara otpor prema samom tretmanu jer nema potpune slobode odlučivanja što dodatno produbljuje osjećaj nemoći i kažnjavanja. Isto tako, osuđenik ne mora svoje ponašanje shvaćati problematičnim ili krivim, a svejedno mora sudjelovati u tretmanu kako bi zadovoljio odluku suda. Levesque i sur. (2008) navode jednostavnu definiciju otpora kao svako ponašanje koje terapeut smatra neterapeutskim.

S obzirom na sve navedeno, većina osuđenika čini nedobrovoljne klijente koji u odnos ulaze sa otporom na kojeg pomagač treba djelovati kako bi ostvario odnos. Međutim, važno je imati na umu kako velik dio osuđenika dolazi i iz problematičnih okruženja te su u prošlosti imali problema s autoritetima i pravilima koja su nametnuta od strane društva pa se očekuje da će i kod tretmana iskazivati neposluh i otpor (White i Graham, 2010). Spomenuti nesrazmjer moći također je rezultat zatvorskog sustava koji često stvara okruženje „mi protiv njih“ što stvara dodatne teškoće pomagaču kojeg osuđenici smatraju produžetkom sustava, a kod osuđenika može potaknuti osjećaj podređenosti pa čak i manje vrijednosti (Salisbury i van Voorhis, 2014). Takav stav doprinosi niskom povjerenju osuđenika prema pomagačima, kao i sustavu općenito, te opće prihvaćenom stavu da pomagači ne mare za njihove probleme i njihovu dobrobit (Volker i Galbraith, 2018).

Otpor se može javiti u mnogo oblika: izostajanje sa susreta, neizvršavanje obaveza i zadaća, uskraćivanje informacija, odbijanje suradnje, buntovnost, sumnjičavost i propitkivanje (Salisbury i van Voorhis, 2014; Levesque i sur., 2008). Jedan od čestih oblika otpora jest svojevrsna „igra moći“ između osuđenika i pomagača čiji je cilj testiranje granica i strpljenja kod pomagača. Kod ovakvih situacija važno je da pomagač ostane smiren jer se konfrontacijom može izazvati dodatno povlačenje, a pretjeranim se reagiranjem pokazuju ranjivosti koje će osuđenik kasnije iskorištavati (Salisbury i van Voorhis, 2014). Kod posebnih skupina

počinitelja javljaju se i minimizacija, okrivljavanje žrtve i poricanje na kojima je važno raditi kroz cijelo trajanje programa. Otpor kao takav mijenja se kroz tretman kako pomagač djeluje na osuđenika stoga je važno da pomagač zna da je otpor dio promjene i na koji način na njega treba djelovati u različitim stadijima tretmana. Međutim, otpor je ponekad povezan sa osjećajem nemoći ili straha od promjene kao i sa nepovjerenjem u terapeuta. Sam razlog pojavljivanja otpora važan je zbog načina na koji će se pomagač nositi s otporom (Levesque i sur., 2008)..

Nošenje s otporom predstavlja ugrozu za uspostavljanje tretmanskog odnosa, ali može biti dobar početak za uspostavu istog ako pomagač koristi određene tehnike. Jedna od najjednostavnijih tehnika prije samog početka tretmana jest pokazivanje zainteresiranosti za rad sa osuđenikom. Zanimanje za osuđenika, posjete i telefonski pozivi te praćenje dolazaka i iskazivanje zabrinutosti ako osuđenik izostane tehnike su koje su se pokazale učinkovite za smanjivanje otpora osuđenika i aktivnije uključivanje u tretman (Levesque i sur., 2008). Jedna od često korištenih tehnika jest motivacijsko intervjuiranje koje djeluje na osuđenikovu ambivalentnost za promjenu kroz ostvarivanje odnosa, izražavanje empatije te validaciju odgovornosti i osobnog izbora. Definicija motivacijskog intervjuiranja prema Moyers (2014) govori kako je to metoda usmjerena na klijenta koristeći spontani razgovor o promjeni koji se pojavljuje unutar empatičnog interpersonalnog konteksta. Motivacijsko intervjuiranje pomaže klijentu da se odluči na promjenu kroz preispitivanje zašto je promjena poželjna i koje su posljedice promjene (Hettema i sur., 2005). Kod osuđenika to može smanjiti već spomenuti jaz između pomagača i osuđenika jer je promjena odluka osuđenika čime se smanjuje otpor i učvršćuje tretmanski odnos. Zbog svojih obilježja kao što su otvorena pitanja, aktivno slušanje, reflektiranje, poštovanje i prihvaćanje, motivacijsko intervjuiranje promovira promjenu kroz stvaranje odnosa (Hettema i sur., 2005; Moyers, 2014).

1.2. Poteškoće u stvaranju odnosa

Kao što je ranije navedeno, osuđenici dolaze u tretman sa svojim karakteristikama koje mogu utjecati na tijek tretmana, ali pomagači također donose osobne karakteristike, kao i karakteristike posla kojeg obavljaju, koje mogu utjecati na sam tretmanski odnos i ishode tretmana. Općenito gledajući, pomagač treba poštivati zakon te postupati prema istom uz dozvoljavanje samostalnog odlučivanja od strane klijenta želi li sudjelovati u samom tretmanu. Kroz tretmanski odnos, prema osuđeniku se treba odnositi sa poštovanjem kako bi se umanjila stigmatizacija i kako bi se povećala mogućnost promjene (Bonner i Vandecreek, 2006).

Već u terminu „pomagača“ ističe se kontradiktorna uloga osoblja unutar penalnog sustava. Ta uloga se često naziva dualnom ulogom te obuhvaća i rehabilitaciju osuđenika, ali i kažnjavanje što često dovodi do nepovjerenja od strane osuđenika (Salisbury i van Voorhis, 2014). Bonner i Vandecreek (2006) ističu kako sudjelovanje pomagača u pretresu sobe ili ostalim aktivnostima koja ugrožavaju privatnost osuđenika, može dovesti do percepcije pomagača kao „policajaca“ čime se umanjuje njihova primarna uloga, ona pružatelja tretmana. Osim dualne uloge, White i Graham (2010) smatraju da na odnos utječe i sam stav osoblja prema tretmanu i mogućnost rehabilitacije osuđenika, a ocrta se u odnosu prema osuđenicima te trudu koji ulažu u tretman. Kao što je navedeno, tretman osuđenika ima malu stopu uspješnosti što može djelovati demotivirajuće na pomagača, no iskustva osuđenika koji su uspjeli održati promjenu mogu pozitivno utjecati na motivaciju i razinu ulaganja u tretman (White i Graham, 2010). U radu je potrebno stalno balansiranje potreba osuđenika i poštivanje njegovih karakteristika uz poštivanje struke koju pomagač obavlja kroz korištenje određenih tehnika i uvjerenja koja je usvojio tijekom obrazovanja. Uz balansiranje struke i obilježja samog osuđenika, pomagač ima i odgovornost prema društvu kroz poštivanje ljudskih prava i provođenje prakse prema etičkim standardima struke (Bonner i Vandecreek, 2006).

Tretmanski ili terapijski odnos podrazumijeva povjerljivost informacija koja omogućava klijentu da sa sigurnošću dijeli svoja intimna iskustva. Međutim, pitanje povjerljivosti podataka predstavlja problem za pomagače u zatvorskom sustavu jer je u konfliktu sa pitanjem sigurnosti. Ako pomagač tijekom tretmana sazna za novo počinjeno kazneno djelo ili namjeru počinjenja, obavezan je upozoriti nadležne službe i time prekršiti načelo povjerljivosti (Walsh, 2003 prema van Voorhis i sur., 2014). Takva prijava utječe i unazađuje odnos, no bitno je da se mogućnost prijave onog što je rečeno na susretu napomene osuđeniku. Prilikom razgovora o povjerljivosti treba jasno naglasiti što ostaje unutar tretmanskog odnosa, a što je pomagač

primoran prijaviti kako bi se izbjegle neugodne situacije i narušavanje odnosa (Harris, 1995, prema Salisbury i van Voorhis, 2014). Uz pitanje povjerljivosti Bonner i Vandecreek (2006) navode kako etično postupanje prema osuđeniku obuhvaća i poštivanje interpersonalnih granica, kompetentnost pomagača te društvenu odgovornost čime se ostvaruje svrha tretmanskog odnosa i tretmana općenito.

Uz osuđenike i zahtjeve tretmana, ne treba se zaboraviti činjenica kako pomagači rade u zahtjevnim uvjetima. Zatvori i kaznionice su mjesta u kojima se može doživjeti fizičko i verbalno nasilje od strane osuđenika, mala uspješnost tretmana te nedobrovoljnost klijenata za sudjelovanje u radu. Isto tako, pridoda li se tome administracija, obrada zahtjeva i molbi osuđenika kao i ostali poslovi koji nisu nužno povezani sa direktnim radom sa osuđenima povećava se mogućnost sagorijevanja penalnog osoblja. Često se događa da, zbog prekapacitiranosti zatvora i kaznionica, penalno osoblje ima velik broj osuđenika koje vodi čime se smanjuje individualni rad te se gubi mogućnost ostvarivanja tretmanskog odnosa. Zbog različitosti kaznenih djela, ali i samih karakteristika osuđenika, osoblje tretmanskog rada smanjuje na minimum te se većina rada obavlja u okviru posebnih programa (Salisbury i van Voorhis, 2014).

2. Motivacija kao prediktor uspjeha tretmana

Kao što je navedeno u prethodnom poglavlju, dio osuđenika se u tretman uključuje prema odluci suda ili prema preporukama stručnog tima sukladno područjima za koja je procijenjeno da trebaju napredak. Takva vrsta uključivanja osuđenike liši slobode odlučivanja te u tretman ulaze kao nedobrovoljni klijenti odnosno klijenti s otporom. Logična pretpostavka je kod takvih sudionika nema motivacije za promjenu. Međutim, postavlja se pitanje ima li kod osuđenika općenito motivacije za promjenu te može li se na nju utjecati? Mijenja li se motivacija kroz tretman i na koji način pomagač može utjecati na nju? Također, postoje li faktori koji mogu olakšati rad s osuđenicima koji su nisko motivirani za promjenu?

Hrvatska enciklopedija¹ definira motivaciju kao psihički proces koji nas potiče na mentalne ili tjelesne aktivnosti, i »iznutra« djeluje na naše ponašanje (www.enciklopedija.hr). Nadaje, motivacija, ili spremnost na promjenu, može se definirati kao zainteresiranost i potreba pojedinca za promjenom te potreba za preuzimanjem odgovornosti (DiClemente i sur., 2008). Ova definicija podrazumijeva predanost promjeni ponašanja te održavanje iste kao i odgovarajuće poticaje za promjenu. Kroz tretman se motivacija izjednačila sa spremnošću na promjenu, međutim neki kao što su DiClemente i sur. (2008) ne podržavaju korištenje ova dva pojma kao sinonima. Kao što je vidljivo, motivacija podrazumijeva više procesa koji utječu na promjenu i zadržavanje u promjeni. Iako se motivacija smatrala statičnom, Ledgerwood i Petry (2006) navode kako je to dinamičan proces. Početna motivacija može utjecati na ostanak osuđenika u tretmanu te samim time i na mogućnosti promjene (Melnick i sur., 2001), no za očekivati je da će se početna motivacija mijenjati tijekom tretmana. Govoreći o motivaciji, treba uzeti u obzir da postoje različite vrste motivacije s obzirom na procese koji ju pokreću i utječu na nju. Tako Alispahić i sur. (2013) navode nekoliko vrsta motivacije:

- a) **Autonomna ili intrinzična motivacija** koja obuhvaća intrinzičnu i vrste ekstrinzične motivacije gdje se pojedinci poistovjećuju sa vrijednostima određene aktivnosti ili su je usvojili. Ovaj tip motivacije temelji se na snazi osobne volje za promjenom.
- b) **Kontrolirana ili ekstrinzična motivacija** koja obuhvaća vanjsku motivaciju i regulaciju ponašanja kroz pružanje nagrada ili kazni te introjicirana motivacija kod koje je promjena vođena strahom od neodobravanja ili osjećaja srama zbog

¹ motivacija. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 29. 3. 2022. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=42115>>

iskazivanja određenog ponašanja. Ovakav tip motivacije vođen je vanjskim faktorima i pritiskom vanjskih faktora za određeno ponašanje.

- c) **Amotivacija** označava stanje nedostatka namjere za promjenom. Najjednostavnije rečeno, nema motivacije za promjenu.

Deci i Ryan (1985, prema Alispahić i sur., 2013) motivaciju objašnjavaju kao kontinuum gdje su navedene vrste motivacije, ekstrinzična, intrinzična i amotivacija, različiti stupnjevi te se osobe kreću između navedenih točaka te tako utječu na tijek tretmana. Kada govorimo o motivaciji za promjenu, autori ističu kako se ona sastoji od traženja pomoći ili tretmana, prisutnosti na grupama i sastancima, zadržavanja u tretmanu te sudjelovanja u istom gdje se najbitnijom pokazalo zadržavanje u tretmanu. Isto tako, DiClemente i sur. (2006) navode kako se kod određene skupine sudionika (posebice kod ovisnika) razlikuju motivacija za tretmanom te motivacija za promjenom. Iako su povezane, one predstavljaju različite izraze područja koja se moraju mijenjati gdje je motivacija za tretmanom podrazumijeva kratkoročne rezultate, a motivacija za promjenom dugoročan rad na usvajanju novih oblika ponašanja.

Pitanje motivacije povezano je sa ishodima tretmana, ali i sa načinom uključivanja u sam tretman te se najčešće istraživalo u okviru ovisnosti. Neki osuđenici sami su odlučili stupiti u tretman ovisnosti (Boit i sur., 2019) dok je kod nekih postojala sudska odluka ili odluka stručnog tima što njihovo sudjelovanje čini nedobrovoljnim (Prendergast i sur., 2002). Sudska odluka sastoji se od procjene rizika za recidiv osuđenika te se temelji na svojevrsnoj prisili koja oduzima osuđenikovu slobodu odlučivanja. Ovakvo uključivanje potaknulo je pitanje uspjeha tretmana, no istraživanje pokazalo je kako i kod takvih klijenata postoji motivacija koja je manja od dobrovoljnih klijenata te je češće vezana za prihvaćanje da imaju problem s ovisnošću, no nisu spremni na njemu raditi (Brocato i Wagner, 2007). Nespremnost na rad očituje se kroz otpor tretmanu. Osim sudske prisile, jedan od načina uvjeravanja i uključivanja osuđenika u tretman jest kroz pružanje povlastica za uključivanje tretman. U alternativnom sankcijama to obuhvaća da osuđenik neće izgubiti skrbništvo nad djecom ili posao (Boit i sur., 2019), dok u zatvorskim uvjetima sudjelovanje podrazumijeva bolju ocjenu ili veće šanse za uvjetni otpust. Kod korištenja tehnika situacijskog upravljanja (eng. *contingency management*), koristi se izraz pozitivnog potkrepljenja koje dolazi nakon iskazivanja poželjnog ponašanja u obliku nagrada, vouchera ili sličnih poticaja. Međutim, iako se pokazalo kako takve nagrade povećavaju motivaciju, postavlja se pitanje dugotrajnosti promjena koje su postignute kroz djelovanje na ekstrinzičnu motivaciju (Deci i sur., 1999 prema Ledgerwood i Petry, 2006). Dakle, postoje rezultati koji govore kako i kod nedobrovoljnih klijenata postoji motivacija, no

Brocato i Wagner (2007) navode kako se kod osuđenika prisiljenih na tretman motivacija često usmjerava na prijevremeni izlazak iz tretmana. Kako bi što prije izašli iz tretmana, daju socijalno poželjne odgovore, verbaliziraju problematično uporabu sredstava ovisnosti te površinski prihvaćaju promjenu i strukturu samog programa, no nema intrinzične motivacije za promjenu. U svrhu izbjegavanja takve vrste motivacije, Boit i suradnici (2019) te Prendergast i suradnici (2002) navode kako je percepcija prisile važna kod osuđenika. Istraživanje Wild i sur. (1998, prema Prendergast i sur., 2002) pokazalo je kako je kod nedobrovoljnih klijenata važna razina percipirane prisile. Dakle, ako osuđenik smatra da je prisiljen na tretman, motivacija će biti manja nego kod osuđenika koji su smatrali da su na kraju ipak mogli donijeti odluku na temelju vlastitih zaključaka i želja.

Kod nedobrovoljnih klijenata, potrebno ih je zadržati u tretmanu dovoljno dugo kako bi se pomaknuli od otpora prema predanosti tretmanu. Naveden je problem iskazivanja socijalno poželjnih odgovora kako bi se što prije završio tretman, no ovdje postoji i problem percepcije takvih osuđenika kao „teških“ pa se na njih često ne obraća pažnja. Kod nedobrovoljnih klijenata, ali i svih uključenih, na motivaciju može utjecati tretmanski odnos (Brocato i Wagner, 2007; Casares-López i sur., 2012). Odnos između pomagača i osuđenika pokazao se posebice važnim kod početnih faza tretmana kada je motivacija i želja za promjenom mala gdje pomagač izgradnjom odnosa utječe na ostanak osuđenika u tretmanu, a time i na motivaciju. Casares-López i sur. (2012) navode kako je motivacija za ulazak u tretman pozitivno povezana sa percipiranim tretmanskim odnosom kao i želja za promjenom i priznanje da je potrebna promjena ponašanja. Uz tretmanski odnos, Diseth i sur. (2008) ističu kako je subjektivno zadovoljstvo programom, uz odnos, povezano sa motivacijom i održavanjem promjene. Također, motivacija za tretmanom povezana je i sa percepcijom kompetencija samog pomagača kao i podrškom ostalih sudionika (grupna kohezija i vršnjački pritisak) te redovitošću dolaska na grupu (Melnick i sur., 2001). Ovisno o korištenim tehnikama, motivacija osuđenika se mijenja pri čemu su kognitivno bihevioralne tehnike smanjivale motivaciju sudionika programa, a suportivno-ekspresivne tehnike su povećavale (Brocato i Wagner, 2007). Isto tako, Ledgerwood i Petry (2006) ističu kako se kod ovisnika o alkoholu s niskom razinom motivacije boljim pokazao pristup povećanja motivacije od kognitivno bihevioralnog pristupa što se pripisuje eksternaliziranoj validaciji koji sudionici dobivaju kroz faze promjene. Uloga pomagača i odnosa dolazi do izražaja kod planiranja i postavljanja ciljeva kod samog osuđenika. Osuđenici su skloni postavljati sebi previsoke ciljeve gdje, kod neostvarivanja istih, dolazi do smanjenja motivacije za nastavak samog tretmana (Ledgerwood

i Petry, 2006;). Uloga samog pomagača u ovoj situaciji jest preispitati postavljene ciljeve te, zajedno s klijentom, postaviti ciljeve tako da budu ostvarivi i pozitivno orijentirani kako bi se zadržala motivacija za sudjelovanjem (Diseth i sur., 2008). Nadalje, uz tretmanski ili terapijski odnos, određene tehnike pokazale su se učinkovitima kod povećanja i održavanja motivacije. Jedna od tehnika spomenuta je kod stvaranja odnosa i nošenja s otporom, a to je motivacijsko intervjuiranje. Kao što je već spomenuto, motivacijsko intervjuiranje služi kako bi se osoba odlučila na promjenu te kako bi se prevladao mogući otpor ili ambivalencija prema tretmanu. Međutim, kako i sam naziv tehnike govori, motivacijsko intervjuiranje pomaže i kod podizanje ili održavanja motivacije koja je povezana i sa mogućom pojavom otpora, ali i sa odlukom o promjeni ponašanja (Boit i sur., 2019; Stanciu i Cotrus, 2013). Još se jedna tehnika pokazala uspješnom kod povećanja ili pobuđivanja motivacije, a to je tehnika situacijskog upravljanja o kojoj je bilo riječ ranije kroz problemsko pitanje održavanja takve promjene. Tehnika situacijskog upravljanja počiva na principima instrumentalnog uvjetovanja gdje se za svako poželjno ponašanje dobiva nagrada čime se utječe na motivaciju i usvajanje ponašanja (Ledgerwood i Petry, 2006) . Ovaj pristup pomalo je kontroverzan zbog poticanja motivacije kroz nagrade čime je moguće da se narušava intrinzična motivacija za promjenom. Ledgerwood i Petry (2006) dalje navode kako nije dokazano da ova tehnika niti pozitivno niti negativno utječe na motivaciju što objašnjavaju činjenicom da je motivacija fluidna te se mijenja tijekom samog tretmana. Iako su dokazi o učinkovitosti različiti, korištenje ove tehnike može biti dobar početak kada je osoba u sukobu oko toga treba li promjenu ili ne te u ranim fazama implementacije novog ponašanja u svakodnevno funkcioniranje. Uz sve navedene tehnike, pomagač mora razumjeti da je kod nekih osuđenika samo priznavanje krivnje velik korak gdje ne smije zamijeniti ambivalenciju za nezainteresiranost. Ovo je posebice vidljivo kod seksualnih prijestupnika koji često i nakon priznanja krivnje i nastavka tretmana preispituju vlastite odluke i ponašanja (Tierney i McCabe, 2002)

Motivacija kao takva važna je za sudjelovanje u tretman, no ne mora biti presudan faktor. Osuđenici koji su se dobrovoljno javili i koji su motivirani ne moraju nužno postići najveću promjenu stoga je važno prihvatiti činjenicu da je motivacija proces i da određene tehnike poticanja motivacije mogu pomoći kod vođenja grupe i tretmana. Isto tako, ne treba isključiti osuđenike samo na temelju smanjene motivacije jer se time uskraćuje prilika da pokuša sudjelovati. Navedene tehnike mogu potaknuti osuđenika koji je u otporu da prihvati tretman i da se promijeni pa je važno raditi na motivaciji iako je ona smanjena ili ne postoji na početku tretmana.

2.1. Faktori koji utječu na motivaciju zatvorenika i promjenu ponašanja

U prethodnom poglavlju motivacije je predstavljena kroz ključne pojmove te načine na koje se može utjecati na nju u tretmanu osuđenika. Također, prikazana je uloga motivacije u procesu promjene ponašanja kroz često primjenjivani motivacijski ciklus (eng. *theory of change*) (DiClemente i sur., 2006). Ovo će poglavlje fokus staviti na određene elemente koji se odnose na osuđenike, a koji mogu utjecati na motivaciju i promjenu ponašanja kao što su motivi za prestanak, neke karakteristike osuđenika i slično.

Uz grupne programe koji su orijentirani na specifične skupine, zatvorski sustav pruža i edukaciju odnosno obrazovanje zatvorenika kao dio tretmana. Diseth i sur. (2008) ističu edukacijske programe kao način da se izravno utječe na kvalitetu života osuđenika te mogućnosti po izlasku iz ustanove. Istraživanja Ramsden (1979) i Ramsden (1988, prema Diseth i sur., 2008) su pokazala kako kvaliteta znanja koju učenici postižu povezana s motivacijom i korištenim strategijama učenja. Nadalje, istraživanje Diseth i sur. (2008) pokazalo je kako postoji veza između doživljaja obrazovanja, motivacijskih varijabli (unutarnje vrijednosti, percepcija vlastite efikasnosti i ispitna anksioznost) te korištenja određenih strategija učenja. Rezultati su pokazali visok udio osuđenika sa problemima u učenju što direktno utječe na motivaciju za daljnjim obrazovanjem. Važno je da se te poteškoće na vrijeme uoče te da ih se dodatno motivira da ne odustanu od programa. Isto tako, percepcija samog programa utječe na motivaciju na način da zatvorenici koji program obrazovanja smatraju kvalitetnim iskazuju već razinu motivacije te lakše usvajaju znanja i pokazuju bolje rezultate na ispitima (Diseth i sur., 2008)

Orsi i sur. (2014) proveli su istraživanje s adolescentima ovisnicima o drogama te su predstavile faktore koji utječu na prestanak zlouporabe i pozitivno djeluju na motivaciju. Faktori koji su inicijalno povezani sa motivacijom za uključivanje i ostanak u tretmanu, a dokazano je da isti vrijede i kod odraslih ovisnika, su osviještenost problematične uporabe droge, emocionalni problemi te narušeno zdravlje. Nakon uključivanja, motivacija je povezana sa različitim faktorima među kojima se ističu interpersonalni odnosi. Ovo podrazumijeva postojanje važnih osoba i odnosa koji su patili zbog zlouporabe sredstava ovisnosti. Osvještavanje problematične uporabe droga dovodi i do uviđanja kako je to ponašanje utjecalo na obiteljsku dinamiku ili dinamiku sa osobama koje smatraju važnima čime se utječe na motivaciju za promjenom ponašanja, ali i želju za poboljšanjem odnosa. sljedeća dva faktora, gubitak autonomije i narušeno zdravlje (i psihičko i fizičko), međusobno se nadopunjuju jer

gubitak autonomije predstavlja stadij u kojem droga postaje stil života što sa sobom povlači zdravstvene probleme. Nedostatak autonomije ispitanici opisuju kao početak „prave“ ovisnosti, a više od polovine ispitanika navodi kako su imali zdravstvenih problem zbog korištenja droge. Uz navedene elemente veže se i svakodnevno funkcioniranje gdje su ispitanici naveli gubitak posla ili nazadovanje u školovanju kao motive za promjenom ponašanja. Ispitanici u ovom istraživanju bili su u tretmanu ili dobrovoljno ili po odluci suda što podrazumijeva počinjenje nekog kaznenog djela koje i oni sami navode kao motiv za promjenu, dok je razlog počinjenja bio financiranje ovisnosti (Orsi i sur., 2014). Iako je istraživanje provedeno na adolescentima, navedeni čimbenici koji su povećali motivaciju za promjenom mogu se primijeniti i u radu s odraslim počiniteljima.

Castine i sur. (2018) istraživali su utjecaj samosvijesti na motivaciju kod ovisnika o kokainu. Rezultati su potvrdili kako samosvijest utječe na razinu motivacije u tretmanu gdje je dezinhibijska samosvijest povezana sa nižom motivacijom za tretman. Smanjena osviještenost utječe na tretman kroz nerealna očekivanja od tretmana te smanjen napredak kroz tretman. Niska samosvijest očituje se kroz eksternaliziranje razloga za malen napredak u tretmanu jer klijenti to pripisuju ili terapeutu i stilu vođenja grupe ili samim karakteristikama tretmana. Ovisnici slabo napredovanje u programu pripisuju pomagačima koji ih ne razumiju te osuđuju njihovo ponašanje, a tretman smatraju nedovoljno znanstveno utemeljenim čime se smanjuje mogućnost promjene.

Još jedno istraživanje bavilo se ovisnicima, no fokus je bio na zlouporabi alkohola. Pollini i sur. (2006) istraživali su faktore povezane sa motivacijom kod ovisnika o alkoholu. Njihovi rezultati govore kako bolje rezultate postižu žene koje su primarni skrbnik u obitelji, osobe koje smatraju da bi daljnje korištenje moglo imati zdravstvene posljedice, klijenti koji su „umorni od konzumacije“ te klijenti koji imaju obiteljske probleme. Osobe koje u tretman dolaze sa bilo kojim od ova motiva imaju veće šanse za napretkom te pokazuju veću spremnost za promjenu. Najčešći motivi koji se kroz tretman pojavljuju kao motivacija jesu umor od korištenja, zabrinutost za zdravlje te želja za boljim životom. Posebice su se važnim pokazali motivi umora od korištenja te želja za boljim životom jer oni predstavljaju intrinzične motive koji će dulje djelovati te pridonijeti dugotrajnijoj promjeni ponašanja. zabrinutost za zdravlje predstavljala je ekstrinzičnu motivaciju, no više od 80% sudionika istraživanja navelo je ovaj motiv što ga činim važnim kod razvijanja spremnosti na tretman.

Tierney i McCabe (2002) opisuju faktore vezane za promjenu kod osuđenika počinitelja seksualnih delikata. Rad sa počiniteljima seksualnih delikata smatra se posebno zahtjevnim baš zbog nedostatka samokritičnosti i motivacije kod osuđenika pa je pitanje motivacije bitno za unaprjeđenje postojećih programa. dobrovoljnost se kod seksualnih prijestupnika pokazala kao važan faktor za motivaciju jer je ovdje dobrovoljnost direktno povezana sa ostankom u tretmanu te sudjelovanjem u grupama. Još jedna specifičnost vezana za ovu skupinu osuđenika koja je povezana s motivacijom jest i priznavanje kaznenog djela. S obzirom da dio osuđenika ne može ili ne želi prihvatiti odgovornost za kazneno djelo, ne može se očekivati visoka motiviranost za tretmanom. Faktori koji su povezani s motivacijom kod osuđenika počinitelja seksualnih delikata jesu kognitivne distorzije, kognitivna disonanca, samoefikasnost, disfunkcionalna vjerovanja te empatija prema žrtvi. Ovi faktori povezani su sa razinom motivacije i uspješnosti tretmana te sa recidivom, ali za ovu vrstu osuđenika predstavljaju značajan problem (Tierney i McCabe, 2002).

2.2. Motivacijski ciklus i teorija promjene ponašanja

Kao što je ranije navedeno, motivacije se u tretmanu često označava kao i spremnost za promjenu te se taj pojam spominje i kod motivacijskog intervjuiranja. U podlozi ovakvog pogleda na motivaciju i povezanost sa promjenom nalazi se motivacijski ciklus koje su prvi opisali DiClemente i suradnici (2008), a pojedini autori (Ledgerwood i Petry, 2006; Pollini i sur., 2006; Brocato i Wagner, 2007; Stanciu i Cotrus, 2013) navode ovakav pristup kao najbolji za objašnjavanje uloge motivacije u procesu promjene (posebice kod ovisnika).

Sam motivacijski ciklus sastoji se od četiri stupnja promjene: prekontemplacija, kontemplacija, akcija i održavanje (Brocato i Wagner, 2007; Ledgerwood i Petry, 2006; Pollini i sur., 2006; Stanciu i Cotrus, 2013). Neki od autora (Brocato i Wagner, 2007; Stanciu i Cotrus, 2013) dodaju još jedan stupanj nakon kontemplacije, a to je priprema na promjenu. Svaki od ovih stupnjeva ima svoje posebnosti koje će biti predstavljene kroz koncept motivacije i spremnosti na promjenu. Analizirana literatura uglavnom je motivacijski ciklus u tretmanu objašnjavala kroz ovisnosti pa će motivacija biti također prikazana kroz tretman ovisnika kako bi se dobilo bolje razumijevanje uloge motivacije kroz stvarne primjere i rezultate.

Kod **prekontemplacije** pacijent je ambivalentan prema promjeni te ne vidi problem kod svojeg ponašanja. Kod ovisnika, to bi značilo da se ne vidi potreba za smanjivanjem sredstava ovisnosti (Ledgerwood i Petry, 2006). S obzirom na navedeno, motivacija je niska ili je nema. U tretmanu to znači da klijenta treba educirati o štetnosti njegovog ponašanja te istaknuti probleme koji su se pojavili zbog određenog ponašanja kako bi se osvijestilo klijenta da je promjena potrebna (Stanciu i Cotrus, 2013). Samostalan rad i proučavanje vlastitih ponašanja korak je iz prekontemplacije u kontemplaciju, a poticaj i motivacija za može biti i unutarnja i vanjska (Brocato i Wagner, 2007). Pomagač se u ovoj fazi usmjerava na izgradnju odnosa s klijentom te podizanje svjesnosti o problemu.

Kontemplacija je stadij u kojem klijent uočava da ima problem te razmišlja o promjeni, ali nije još odlučio promijeniti ponašanje. Većina ovog stadija usmjerena je na razmišljanje o tome što promjena ponašanja donosi te koje su posljedice ako se nastavi sa dosadašnjim obrascima ponašanja (Brocato i Wagner, 2007). Cijela faza obilježena je svojevrsnom ambivalentnošću prema promjeni zbog straha od neuspjeha te prihvatanja da imaju problem (Stanciu i Cotrus, 2013). Ključno je kritički sagledati oba aspekta, za i protiv promjene, kako bi se mogla donijeti odluka koja će biti u skladu sa klijentovim potrebama i stavovima. Uloga pomagača jest da preispituje klijentove strahove te potiče samopouzdanje, kompetentnost i

znanje koje posjeduje za promjenu kako bit se povećala motivacija za promjenom (Stanciu i Cotrus, 2013). Samoprocjenjivanje čini prvi korak ove faze gdje pojedinac procjenjuje štetnost ili korisnost ponašanja za postizanje zadanog cilja (Brocato i Wagner, 2007).

Stadij **pripreme za akciju** opisuje se kao priznavanje problema te stvaranje plana kako će se problem riješiti. Motivacija za promjenu postoji te se aktivno radi na pronalasku novih, boljih načina na koji se rješavaju problemi koji su klijenta doveli do problema kao što je zlouporaba sredstava ovisnosti (Stanciu i Cotrus, 2013). U ovoj se fazi često piše konkretan plan promjene koji sadrži jasne smjernice i upute koje će pomoći klijentu da ustraje u promjeni i održavanju ponašanja (Brocato i Wagner, 2007). Uloga pomagača očituje se u stvaranju plana koji će biti najefektivniji imajući na umu sve unutarnje i vanjske čimbenike kao i prijašnja iskustva sa pokušajima promjene. Isto tako, pomagač treba procijeniti stvarnu snagu predanosti klijenta za postizanje promjene.

Stadij **akcije** obilježava aktivan rad na usvajanju novih ponašanja i promjeni. Sama akcija podrazumijeva pokušaj promjene i usvajanja novih ponašanja (Brocato i Wagner, 2007). Konkretno, u slučaju ovisnika, to znači aktivnu apstinenciju ili smanjivanje konzumacije sredstava ovisnosti (Ledgerwood i Petry, 2006). Samo-osnaživanje je glavni motivacijski aspekt i akcije, ali i faze održavanja kako bi se osiguralo održavanje novousvojenih obrazaca ponašanja. Ova je faza izazovna i često je najteža za klijente pa se može javiti i relaps. Važno je da se relaps shvati kao dio procesa čime se direktno utječe na motivaciju (smanjuje se osjećaj neuspjeha ako se relaps prihvaća kao dio procesa). Pomagač klijenta treba pripremiti na moguće krize i potencijalni relaps ističući kako to nije problem, već prilika kako bi se nešto novo naučilo i utemeljila kvalitetnija otpornost.

Održavanje je posljednja faza ovog ciklusa i obilježava ju uspješna promjena ponašanja te naponi da se klijent ne vrati starim obrascima ponašanja (Ledgerwood i Petry, 2006). Smatra se da faza održavanja za ovisnike nastupa 3 do 6 mjeseci nakon uspješno usvojenog ponašanja (Brocato i Wagner, 2007).

Motivacija je dinamična i promjenjiva što se može potvrditi kroz predstavljeni motivacijski ciklus. DiClemente i sur. (2008) navodi kako motivacija za promjenu može biti različita ovisno o području koje je klijentu važno što je povezano sa traženjem pomoći, ali i promjenom iz prekontemplacije u kontemplaciju i cjelokupno zadržavanje u programu. Prednost motivacijskog ciklusa, posebice kod ovisnika jest suradnički odnos između terapeuta i klijenta kako bi se postavili mali, realni ciljevi koji su u povezani sa konačnim ciljem kojeg

želimo postići. Takav pristup podrazumijeva priznanje vlastite zabrinutosti oko zlouporabe, vrijednosti koje su klijentu važne, individualiziran pristup te podršku kod odluke na promjenu što je i rezultat motivacije, ali i utječe na nju kroz faze ovog ciklusa.

Problem koji se javlja kod ovakvog pristupa promjeni jest mogućnost evaluacije vlastitog ponašanja, pitanje motivacije i njezine uloge kod uključivanja u program te razina podrške koja je klijentu potrebna za promjenu. Kod ovisnika, ali i osuđenika općenito, problemi nisu jednodimenzionalni, već se pojavljuju u više razina funkcioniranja pa Orsi i sur. (2014) ističu kako motivacija u jednom polju može biti dovoljna kako bi se ostvario pomak u procesu promjene ponašanja. Dakle, važno je da osuđenik prepozna problem barem u jednom području funkcioniranja te time poveća vlastitu motivaciju. Razina motivacije povezana je sa razinom strukture koja je osuđeniku potrebna u tretmanu. Tako je u fazi prekontemplacije i kontemplacije za očekivati da će manje motiviranom osuđeniku trebati strukturiraniji program i jasnije smjernice kako bi mogao evaluirati vlastito ponašanje. Motivacijski je ciklus dokaz da je promjena dinamična te da se i u naprednim fazama (kao što je akcija) može dogoditi relaps, no važno je da se on prihvati te da se kroz tehnike ohrabivanja i podrške održava motivacija za promjenom kako bi se dugotrajno utjecalo na osuđenikovo ponašanje.

3. Formiranje stavova i veza stav-ponašanje

U prethodnim su poglavljima objašnjeni pojmovi i uloga tretmanskog odnosa i motivacije, no ostaje otvoreno pitanje stavova te uloge koju stavovi imaju kod ponašanja osuđenika. Neosporna je činjenica da stavovi utječu na naša ponašanja pa tako i na formiranje i održavanje neprilagođenih i antisocijalnih ponašanja. ovo poglavlje donosi pregled utjecaja stavova na ponašanje te oblikovane takozvanog kriminalnog mišljenja. Isto tako, pokušati će se prikazati utjecaj zatvaranja na održavanje antisocijalnih ponašanja kao i mogućnosti tretmana kod promjene stavova i načina razmišljanja osuđenika.

Kako bi se razumjela uloga stavova u ponašanju, važno je definirati stav te aspekte koje on podrazumijeva. Hrvatska enciklopedija ²(www.enciklopedija.hr) definira stav kao stečenu, relativno trajnu i stabilnu strukturu pozitivnih ili negativnih emocija, vrjednovanja i ponašanja prema nekom objektu koja se stvara procesom socijalizacije i kroz izravno iskustvo s objektom stava. Pojam „stav“ prvi je upotrijebio Jung (1923, prema Albarracin i Shavitt, 2018) kod pisanja o psihološkim tipovima kao spremnost odgovora na neku situaciju. Kasnije se stavovi promatraju u širem kontekstu kako bi se opisala i definirala evaluativna priroda stavova kao slaganja ili neslaganja te sviđanja i nesviđanja. Stavovi su subjektivna kategorija te se mogu ispitivati kao stavovi prema drugima, prema sebi, prema apstraktnim idejama i vrijednostima te mogu biti generalni ili specifični kao i pozitivni i negativni (Albarracin i Shavitt, 2018).

Novija poimanja stavova zagovaraju holistički pristup stavovima i utjecaju istih na ponašanja kroz ispreplitanje tri konteksta: **osobe** sa svojim obilježjima i vrijednostima, **društvenog okruženja** kroz medije i društvene mreže te **širi kontekst** koji se sastoji od kulturalnih, društvenih i povijesnih događanja (Albarracin i Shavitt, 2018). Isti autori dalje objašnjavaju kako kontekst osobe obuhvaća sagledavanje pojedinca kao cjeline uzimajući u obzir različita područja i procese unutar osobe:

- Vrijednosti koje su najčešći fokus istraživanja stavova. Stavovi se razvijaju i održavaju sukladno tome koje vrijednosti osobe smatraju važnima (Petty i sur., 1997). Vrijednosti i stavovi vezani uz njih najčešće se primjenjuju i objašnjavaju kroz političke stavove i uvjerenja.

² Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 16. 4. 2022. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=57912>>.

- Područje ciljeva koje obuhvaća generalno djelovanje ili nedjelovanje temeljeno na kognitivnim procesima. Ova stanja vode ljude prema krajnjim stanjima odnosno predviđaju ponašanje što ima važnu implikaciju kod aktivacije i promjene stavova.
- Korišten jezik i lingvističke strukture važne su za održavanje stavova. Korištenje metafora i stilskih figura objašnjava objekt stava na apstraktan način te stvara psihološku distancu čime se pojačava poruka koja se želi poslati (pozitivna ili negativna). Primjer je imigrantska politika gdje poruke da imigranti „ugrožavaju suverenitet države“ jasno potiču negativnije stavove prema imigrantima.
- Emocije kao dio stavova svoju moć dokazuju kod političkih stavova. Primjer korištenja emocija jest stanje rata u kojem predsjednik kroz obraćanja donosi određenu emociju koja se prelijeva na cijelo društvo. Isto tako, što je jača veza između stava i emocija, to će se lakše stav i iskazati u ponašanju (Glasman i Albarracín, 2006).
- Evaluacijski procesi područje su koje dokazuje kako su stavovi slični prema različitim temama i objektima. Pojam generalnog stava objašnjava tendenciju pozitivne ili negativne evaluacije većine objekata stava. Koliko se razmišlja o objektu stava odlučuje i ponašanje koje će osoba prikazati. Petty i suradnici (1997) navode da osobe kojima je više stalo do teme koju evaluiraju i o kojoj razmišljaju češće iskazuju ponašanja koja su sukladna stavu kojeg imaju od osoba koje ne mare za objekt stava.
- Vrijeme i mjesto određuju na temelju čega će se formirati stavovi. Ako je objekt stava bliži (osoba je u kontaktu ili ima neposredno iskustvo), stav će se temeljiti na socijalnim normama dok se kod daljnjih objekata ili apstraktnih pojmova stav temelji na vrijednostima. Isto potvrđuje i meta- analiza Glasmana i Albarracína (2006) koji navode kako neposredno iskustvo sa objektom stava utječe na izražavanje ponašanja u budućnosti. Ističe se i uloga razvoja osobe koja je splet socijalizacijskih čimbenika koji mogu i utječu na formiranje određenih stavova.

Društveni kontekst kod stavova obuhvaća utjecaje društva na formiranje i održavanje stavova. Komunikacija stavova i širenje određenih poruka indirektno oblikuje i mišljenje društva, a persuazija je najčešće korištena tehnika gdje se mišljenje javnosti oblikuje kroz suptilne poruke i izjave. Međutim, fokus istraživanja u zadnje vrijeme su mediji i društvene mreže kao način oblikovanja stavova. Mediji su postali centar istraživanja jer su uočene sličnosti u ponašanju između ljudi koji su imali jake socijalne veze (Albarracín i Shavitt, 2018).

Prijatelji su slični jer stvaraju veze sa sebi sličnim ljudima pa tako i biraju medijske izvore bliže svojim uvjerenjima. Nadalje, dokazano je kako ljudi češće iskazuju ambivalentnost prema temama koje su izazovne ili polarizirajuće zbog straha od neprihvatanja (Petty i sur., 1997). Može se zaključiti kako stavovi mogu utjecati na odnose sa drugima, ali se mogu i prilagoditi za što bolju prezentaciju sebe.

Povijesni se kontekst odnosi na povijesne događaje i generacijski kontekst u kojem se stavovi razvijaju. Kada se govori o generacijskom kontekstu, najčešće se misli na generacijski jaz koji je rezultat različitih sociokulturnih događanja u određenom periodu. Generacijske razlike rezultat su utjecaja kulturalnog konteksta na osobu tako da osobe takozvane boomer ere imaju drugačije stavove od milenijalaca zbog različitih prilika u kojima su odrastali. Upravo događanja kao što su rat ili velike prirodne nepogode mogu utjecati na stavove i razvoj istih što je posebice vidljivo u kontekstu politike. Upravo prije spomenuta komponenta emocija u paru sa velikim promjenama kao što je rat može dovesti do promjene u stavovima prema političkim vođama. Uz vrijeme odrastanja i društvene prilike, važno je u obzir uzeti i kulturu u kojoj se odrasta jer svaka kultura ima određene stavove i vrijednosti koje promovira što je povezano i sa prije spomenutim društvenim kontekstom stavova (Albarracín i Shavitt, 2018).

Nakon što je objašnjena uloga konteksta kod stvaranja stavova važno je shvatiti kako stavovi i okolina utječu na ponašanje osobe. Glasman i Albarracín (2016) u svojoj su meta-analizi sintetizirali istraživanja ponašanja i stavova te čimbenike koji utječu na stabilnost samih stavova. U svojim su rezultatima dokazali kako su ponašanja bila pod utjecajem stavova kada su osobe više razmišljale o nekoj temi, što je povezano sa pojmom dostupnosti stavova, ili kada su imali iskustva i/ili dodir sa objektom stava. Verbaliziranje stavova i potkrjepljivanje stavova relevantnim informacijama također je utjecalo na ponašanje. Generalno gledajući, sakupljanje i pohranjivanje relevantnih informacija (koje su u skladu sa stavom) te sigurnost i samopouzdanost kod izražavanja stavova bili su jak prediktor budućih ponašanja osobe (Albarracín i Shavitt, 2018). Svi navedeni procesi djeluju na pojam dostupnosti stava koji kasnije pomaže kod biranja ponašanja osobe, a pojam dostupnosti označava mogućnost evokacije stava (Petty i sur., 1997). Uz dostupnost stava veže se i stabilnost ili održivost stava na koju utječu informacije o objektu stava, a utječe na ponašanja koja osoba iskazuje. Dostupnost i stabilnost stavova povezana je sa održavanjem i dohvaćanjem stavova iz sjećanja čime se potiče ponašanje osobe gdje su stabilniji stavovi bolji prediktori ponašanja (Glasman i Albarracín, 2006). Održavanje stabilnosti stavova temelji se na informacijama koje osoba prikuplja o objektu stava. Iako informacije mogu biti različite, osoba filtrira te pamti

informacije koje su u skladu sa njezinim stavom čime se povećava stabilnost stava. Samim time se povećava mogućnost da osoba iskaže ponašanje u skladu sa svojim stavom (Glasman i Albarracín, 2006). Vezano uz iskazivanje stavova važno je i samopouzdanje kod iskazivanja samog stava jer podrazumijeva sigurnost u sam stav, a time povećava stabilnost i dostupnost stava. Samopouzdanost u vezi stava temelji se na misaonim procesima koji se odvijaju kod evaluacije stava. Već je prije kod evaluacijskih procesa navedeno kako je razmišljanje o stavu važno za oblikovanje stava. Također, analiziranje stavova i ponašanja koje je povezano sa stavovima može doprinijeti stabilnosti stava kao i odnosu stav-ponašanje (Glasman i Albarracín, 2006). Već je prije spomenuta veza između direktnog iskustva sa objektom stava i budućim ponašanjem, ali u obzir se treba uzeti da se predviđanje ponašanja smanjuje ako ne postoji kongruentnost između stavova i ponašanja. Međutim, kod kongruentnosti je upravo direktno iskustvo važno za osnaživanje te veze stav-ponašanje.

Uz stavove veže se i pitanje promjene istih jer stavovi obuhvaćaju različite vrijednosti osobe te njihova snaga može utjecati na ponašanje. Stupanj promjene stavova ovisi o tome gleda li osoba na kognitivnu vrijednost stavova (stabilnost povezana sa memorijom) ili kao reakciju na vanjske podražaje i situacije. Promjena je teška i zahtjeva više rada ako se radi o relativno stabilnim stavovima koji su lako dostupni u sjećanju, no stavovi se mogu mijenjati ako se temelje na jednostavnoj procjeni situacije ili na temelju trenutno dostupnih podataka (Glasman i Albarracín, 2006). Međutim, ponašanje je najčešće rezultat i stavova i određene situacije što otežava promjenu. Glasman i Albarracín (2006) ističu kako je promjena stavova i povezanog ponašanja teža što je stav čvršći pozivajući se na već prije spomenutu dostupnost i stabilnost stava. Kako bi se stav promijenio potrebno je napraviti kognitivnu disonancu između stava i ponašanja, a to se postiže stavljanjem osobe u situaciju koja je potpuno nesukladna njezinom stavu (Petty i sur., 1997). Takva situacija kod osobe stvara osjećaj neugode, a jedini način smanjivanja neugode jest modifikacija stava. Međutim, ističe se rezultat kako stvaranje ove disonance potiče promjenu kod slabijih stavova koji ne utječu u tolikoj mjeri na samo ponašanje. Na disonancu utječe i samopouzdanost na način da ljudi koji imaju više samopouzdanja osjećaju manje neugode zbog doživljene disonance (Petty i sur., 1997). Isto tako, promjena stava prema povoljnijem može se postići subliminalnim izlaganjem osobe objektu stava. Što se osoba češće susreće sa objektom stava, to je vjerojatnije da će ga povoljnije i ocijeniti. Kod ovakvog modificiranja stavova važno je da objekt stava bude suptilno prikazan jer se efekt promjene smanjuje što brže osoba spozna da se susreće sa istim objektom (Petty i sur., 1997). Još jedno od područja na koje se može utjecati kako bi se

modificirao stav jesu emocije i emocionalno prosuđivanje. Neke studije (Mayer i sur, 1992; Mayer i Hanson, 1995; prema Petty i sur., 1997) pokazale su kongruentnost pozitivnih ili negativnih emocija i prosuđivanja objekta stava. Emocija ili emocionalno pristrano odlučivanje može utjecati na preispitivanje i evaluaciju relevantnih informacija koje osoba dobiva. Isto tako, osobe neutralnog ili lošeg raspoloženja trebaju ulagati više truda na obradu informacija i dohvatanje stava od ljudi dobrog raspoloženja što može djelovati na ponašanje i evaluaciju objekta. Već je prije navedeno da osoba iz okoline filtrira i pamti informacije koje su u skladu sa njezinim stavovima. Na stavove se dakle može utjecati ako se osobu izlaže informacijama koje nisu u skladu s njezinim stavom. Ovakva promjena stavova povezana je sa motivacijom i kvalitetom predstavljenih argumenata. Što je motivacija veća, to i argumenti moraju biti jači kako bi se došlo do promjene samog stava pa tako i ponašanja. Povezano sa motivacijom i argumentima jesu i prijašnja iskustva koja utječu na promjenu stavova. Ako je osoba imala loša iskustva sa objektom stava, teže će doći do promjene ponašanja (Petty i sur., 1997). Ovaj pristup posebice je bitan za rad sa osuđenima koji svoje iskustvo sa institucijama i zaposlenicima u javnim tijelima opisuju kao negativno te imaju negativne stavove prema autoritetima i predstavnicima državnih službi. Uz ovo se veže i pojam pristrane obrade informacija (eng. *biased information processing*) (Mastroianni i Dana, 2022) koji se sastoji od motivacijskih čimbenika i osobnih vještina (Petty i sur., 1997). Osobe pristrano obrađuju informacije ili zbog motivacijskih čimbenika, kao što su održavanje motivacije i samopouzdanja, ili zbog vještina kao što su suženo znanje o temi te emocionalno razmišljanje (Mastroianni i Dana, 2022). Kako bi se stav promijenio osobe moraju biti i motivirane, ali i sposobne za kognitivne napore. Ako osoba smatra temu relevantnom, u mogućnosti je obraditi informacije na objektivan način. Međutim, ako su prisutni faktori pristranosti, povećava se vjerojatnost pristranog ponašanja kao rezultat kombinacije stečenog znanja i pristranog znanja i interesa (Petty i sur., 1997).

3.1. Kriminalni stavovi i razmišljanje kod zatvorenika te mogućnost promjene

Prošlo je poglavlje pojasnilo kako stavovi nastaju te što sve utječe na njih kao i mogućnost promjene stavova. Ovo poglavlje u fokus stavlja kriminalno razmišljanje i stavove osuđenika koji su pridonijeli počinjenju kaznenog djela te kako u tretmanu djelovati na njih. I prije je bila istaknuta uloga motivacije kod održavanja stavova i vrijednosti pa tako i stavova te povezanog ponašanja. uzeći u obzir predstavljeno o motivaciji osuđenika na promjenu, postavlja se pitanje mogu li se stavovi zatvorenika promijeniti te održivost promjene s obzirom na ostale čimbenike kao što su motivacija, vrijednosti i vjerovanja.

Kako bi se moglo govoriti o tome što utječe i kako promijeniti kriminalne stavove važno ih je definirati. Kriminalni stavovi ili kriminalno razmišljanje su stavovi i vjerovanja koja podupiru kriminalno ponašanje (Eichelsheim i sur., 2015). Ono obuhvaća kriminalne vrijednosti te procese racionalizacije i neutralizacije kako bi se opravdalo kriminalno ponašanje (Eichelsheim i sur., 2015). Pojam kriminalnih stavova povezan je sa općenitim kriminalnim ponašanjem, ali i sa recidivizmom stoga je i predmet promatranja kriminologa. Baš zbog ove povezanosti sa recidivizmom, Andrews i Bonda kriminalne su stavove uvrstili u takozvane „*Big Four*“ čimbenike (Thapa i sur., 2020). Uz recidivizam, kriminalni stavovi pokazali su povezanost i sa uključivanjem u bande te problematičnim ponašanjem u penalnim ustanovama. Kako bi se što bolje pristupilo kriminalnim stavovima i razmišljanju razvijen je i instrument *Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles* (PICTS) koji evaluira osam stilova razmišljanja kojima se može objasniti usvajanje i održavanje kriminalnog stila života, a to su sljedeća područja (Walters, 2003):

- a) **Ublažavanje** koje se temelji na procesima racionalizacije i eksternalizacije krivnje kako bi se opravdalo vlastito ponašanje i postupci.
- b) **Rezanje** označava brzo uklanjanje uobičajenih sredstava odvraćanja od kriminala.
- c) **Moć ili ovlaštenost** kojom osoba sebi daje pravo na izbor antisocijalnog ponašanja kako bi ostvario postavljene ciljeve.
- d) **Orientacija ka moći** može se objasniti kao želja za kontrolom u društvu.
- e) **Sentimentalnost** je poznata još i kao takozvani „Robin Hood efekt“ gdje osoba svoje antisocijalno ponašanje opravdava kroz pomaganje drugima.

- f) **Superoptimizam** se objašnjava kao nerealistično precjenjivanje vlastitih sposobnosti za održavanje kriminalnog stila života te izbjegavanja posljedica.
- g) **Kognitivna indolencija** označava kratkotrajno razmišljanje i slabe vještine kritičkog zaključivanja koje nadopunjuju **nedosljednost ili diskontinuitet** kao posljednje područje ovog upitnika.

Više je načina kojima se mogu objasniti kriminalni stavovi. Teorija razložne akcije svoj fokus usmjerava na vezu između misli, motivacije i ponašanja objašnjavajući kako se ljudi ponašaju prema načinu na koji percipiraju svijet (Eichelsheim i sur., 2015). Nadalje, teorija diferencijalne asocijacije govori (Boduszek i sur., 2012) kako je kriminalno ponašanje naučeno kroz kontakt sa antisocijalnim pojedincima gdje su se usvojile antisocijalne vrijednosti i norme (Boduszek i sur., 2012; Eichelsheim i sur., 2015). Ove teorije govore kako se prvo usvajaju kriminalni stavovi te se nakon toga iskazuje kriminalno ponašanje, no nije isključeno da se kriminalno ponašanje može pojaviti prvo te tako utjecati na usvajanje stavova i vjerovanja sukladnih iskazanom ponašanju. Takav pristup objašnjava zašto su kriminalni stavovi podložni promjeni, a već prije je spomenuta disonanca između ponašanja i stavova koja dovodi do promjene stava zbog situacije u kojoj se osoba nalazi (Eichelsheim i sur., 2015).

Neosporno je kako su kriminalni stavovi, vrijednosti, vjerovanja i ponašanja povezani i u svojevrsnom recipročnom odnosu. Međutim, kriminalno je ponašanje kao i stavovi jedinstvena pojava kod pojedinca stoga je opravdano zaključiti kako na usvajanje i zadržavanje kriminalnih stavova utječu individualne, socijalne i karakteristike kriminalne karijere (Eichelsheim i sur., 2015). Ovakva pretpostavka ima smisla uzme li se u obzir objašnjenje iz prethodnog poglavlja o utjecaju osobnih, ali i socijalnih, karakteristika na formiranje stava i vezu stav-ponašanje. Ovakvo shvaćanje naglašava kompleksnost međusobnog utjecaja navedenih faktora te se ističe važnost sagledavanja svih faktora kod objašnjavanja kriminalnih stavova i ponašanja. Kod **individualnih** karakteristika ističe se karakter kao prediktor kriminalnog ponašanja, ali se upozorava kako kriminalni stavovi mogu biti i dio ličnosti osobe. Ističu se osobe sa antisocijalnom ličnosti koje iskazuju veće razine kriminalnih stavova. Također, dob je povezana sa kriminalnim stavovima gdje mlađa dob iskazuje više kriminalnih stavova. Uz navedeno, mentalno zdravlje, razina obrazovanja te slaba briga o mentalnom zdravlju se također povezuju sa razvojem i održavanjem kriminalnih stavova. Kada se govori o individualnom kriminalnom ponašanju, zlouporaba sredstava ovisnosti, počinjenje nasilnih kaznenih djela te psihopatija utječu na kriminalne stavove (Eichelsheim i sur., 2015). Isto tako,

nisko samopouzdanje povezano je sa većom razinom agresije koja posljedično utječe na odabir antisocijalnog ponašanja (Thapa i sur., 2020) . **Socijalni utjecaji** najčešće se objašnjavaju kroz kriminalno razmišljanje i usvajanje istog kroz društvene procese i imitaciju (Boduszek i sur., 2012; Eichelsheim i sur., 2015). Razina usvajanja kriminalnih stavova i razvijanje kriminalnog ponašanja povezuje se sa vezama sa antisocijalnim osobama te poticanjem i podržavanjem takvog ponašanja. Istraživanje Boduszek i sur. (2012) pokazalo je kako antisocijalno društvo ima ulogu medijatora između kriminalnih stavova i antisocijalnog ponašanja. Dakle, osoba može imati kriminalne stavove bez da iskazuje antisocijalno ponašanje ako odrasta u prosocijalnom okruženju. Međutim, poistovjećivanje sa antisocijalnim pojedincima pokazalo se snažnim prediktorom antisocijalnog ponašanja. Ovi rezultati u skladu su sa prije navedenom teorijom diferencijalne asocijacije gdje je iskazivanje antisocijalnog ponašanja i usvajanje stavova povezano sa druženjem sa antisocijalnim vršnjacima. Ovakvo usvajanje i održavanje stavova moguće je objasniti i kroz boravak u zatvoru ili kaznionici kroz utjecaj procesa zatvaranja ili takozvane prizonizacije (Walters, 2003). Odnos „mi protiv njih“ koji se javlja u penalnim ustanovama dovodi do usvajanja kriminalnih stavova samo kako bi se opstalo u uvjetima ustanove u koju je osuđenik smješten. Neosporno je kako dolazak u zatvorenu ustanovu podrazumijeva proces prilagodbe jer se osuđenik nalazi u novim uvjetima, no dokazano je kako se nakon procesa prilagodbe emocionalno stanje osuđenika stabilizira pa čak i poboljšava. Veće samopouzdanje i manji utjecaj prizonizacije povezuje se sa boljim ishodom tretmana i većim mogućnostima zapošljavanja po izlasku. Međutim, osobe koje su iskazivale manju razinu kriminalnih stavova po ulasku u ustanovu mogu usvojiti više kriminalnih stavova za vrijeme boravka što je posljedica procesa prilagodbe i preživljavanja u zatvorenim uvjetima. Ovakav ishod objašnjava se socijalnim vezama koje osuđenik stvara i održava što može dovesti do utjecaja na način razmišljanja i stavove (tzv. *kriminalna infekcija*) (Walters, 2003).

Do sada se pokazalo kako je veza stav-ponašanje doista važan čimbenik kojeg treba razmatrati unutar tretmana, no Simourd i sur. (2015) te Olver i sur. (2020) navode kako nedostaje literature koja govori o ovom problemu. Kao razlog se navodi i različito definiranje pojmova odnosno korištenje i termina kriminalnih stavova, ali i kriminalnog razmišljanja i socijalne kognicije kako bi se objasnila ista pojava. Iako se literatura ne podudara u terminima, zajedničko jest isticanje modela kriminogenih rizika i potreba (eng. *RNR model*) kod promjene i modifikacije stavova. Sam se model temelji na tri osnovna principa: princip rizika (što je veći rizik, potreban je i intenzivniji tretman), princip potreba (program cilja na kriminogene potrebe) te princip rezonivnosti (program je usklađen sa karakteristikama osuđenika)

(Simourdi i sur., 2015). Kriminalni stavovi u ovom modelu pripadaju domeni principa potreba gdje ih se definira kao obilježje počinitelja koje, kada se promijeni, može dovesti do smanjenja recidivizma. Međutim, novija tumačenja ovog modela stavove povezuju i sa responzivnošću (Simourd i sur., 2015). Ističe se generalna responzivnost koja obuhvaća kognitivno bihevioralne metode promjene te specifična responzivnost koja u obzir uzima osuđenikove karakteristike (motivacija, kultura, kognitivni kapaciteti i slično). RNR model objašnjava važnost rada na stavovima kroz kriminalni rizik jer se on povećava što su stavovi prema antisocijalnom ponašanju čvršći. Problemi kod prije spomenutog principa potreba pretpostavlja veću mogućnost recidivizma, a kriminalni se stavovi mogu protumačiti kao agresivan karakter, otpor prema tretmanu ili pak neke druge vulnerabilnosti (slaba motivacija ili snižena inteligencija) kojima se treba pristupiti kroz princip responzivnosti kako bi se omogućio najbolji mogući tretman (Olver i sur., 2020). Prije spomenuto samopouzdanje kao individualna karakteristika proučavano je i u RNR modelu gdje je navedeno kako nekriminogeni čimbenik jer ne pridonosi recidivizmu, ali treba uzeti u obzir navedenu činjenicu da nisko samopouzdanje može utjecati na princip potreba te ga treba smatrati potencijalnim rizičnim čimbenikom. Zbog mogućnosti djelovanja na samopouzdanje, smatra se dinamičnim čimbenikom te se na njega djeluje u tretmanu čime se indirektno djeluje i na usvajanje kriminalnih stavova (Thapa i sur., 2020).

Iako je prikazan model koji može objasniti mogućnosti promjene stavova te kako toj promjeni pristupiti, još uvijek nema mnogo programa koji su usredotočeni na kriminalne stavove. Kod promjena stavova najčešće se govori o kognitivno bihevioralnim tehnikama, no postoje i direktne te indirektno intervencije koje ciljaju na promjenu stavova. Direktno intervencije primarno se bave promjenom stavova dok indirektno stavove obrađuju u sklopu drugih tema koje obuhvaća sam program (primjer indirektnih intervencija/programa su *The Cognitive Living Skills* i *Cognitive Self-Change*; u Hrvatskoj je primjer program Prevenција recidivizma i kontrola impulzivnog ponašanja). Kao jedan od programa koji se primarno bavi promjenom stavova Simourd i sur. (2015) navode program „*Criminal Attitude Program*“ koji se provodi u američkim privatnim zatvorskim ustanovama. Sam program obuhvaća penološku teoriju, istraživanja i primjere iz prakse kako bi se pružio što bolji tretman i mogućnost ostvarivanja promjene stavova. Program je temeljen na kognitivno-bihevioralnim načelima, a fokus je na promjeni stavova, vrijednosti, vjerovanja te racionalizacijskih procesa koji se javljaju u kriminalnom razmišljanju i antisocijalnom ponašanju. Sam se program sastoji od 15 modula te 22 susreta u trajanju od 2 sata, a koristi kombinaciju tehnika (zadace, igranje uloga,

različiti upitnici i slično). Rezultati evaluacije programa pokazuju promjene u stavovima osuđenika koji su sudjelovali u programu što utječe i na smanjenje recidivizma (Simourd i sur., 2015). Međutim, navodi se zaključak kako je trajna promjena moguća jedino promjenom u kriminalnim potrebama koje su spomenute u RNR modelu. Dakle mora postojati poveznica između samih potreba koje ima osuđenik kao i tema koje se obrađuju u sklopu programa. Isto tako, navodi se problem duljine trajanja samog tretmana jer literatura sugerira kako rad na sebi zahtjeva više vremena što podrazumijeva i dulje trajanje samog tretmana. Procijenjeno je kako je za pozitivnu promjenu potrebno četiri mjeseca rada (Simourd i sur., 2015).

Programi promjene stavova proučavani su u sklopu nasilja nad ženama ili nasilja u obitelji. U tom području McGuire (2002) navodi kako su intervencije varirale od bihevioralnih koje su se fokusirale samo na ponašajnu komponentu (*time out*, praćenje ponašanja, tehnike opuštanja i slično) pa sve do rada na vjerovanjima. Za potrebe ovog rada naglasak će biti na programima koji u fokus stavljaju vjerovanja i stavove. Program promjene vjerovanja temelji se na pretpostavci da su za nasilje zaslužna pogrešna uvjerenja o vezama i ulozi muškarca te pretpostavljaju direktnu vezu između stavova i ponašanja. Kroz program konfrontiraju se pogrešna vjerovanja te kognitivni procesi koji dovode do nasilja. Ovakav se program smatra boljim od bihevioralnih tehnika jer pruža dugotrajniju promjenu koja se temelji na osvještavanju pogrešnih vjerovanja dok se bihevioralni programi temelje na principu nagrade i kazne (McGuire, 2002). Uz posebne programe, ističe se i uloga grupe kao takve gdje muškarci mogu preispitati svoja uvjerenja bez straha od osude. Isto tako, grupna kohezija i povratna informacija alati su kojima grupa utječe na pojedinca i potiče ga na promjenu ili razmišljanje o promjeni. Kod programa promjene vjerovanja grupa služi kao mjesto gdje se preispituju i konfrontiraju stavovi i vrijednosti sudionika, a promjena se ostvaruje kroz otvoren razgovor o taboo temama. Važna komponenta je i muško ženski voditeljski par gdje prisustvo žena direktno utječe na proces promjene, ali i stvara izazovno okruženje za sudionike jer je žena u svojevrsnoj poziciji moći kao voditelj grupe (McGuire, 2002).

4. Pregled istraživanja

Prethodna su poglavlja predstavila ulogu odnosa, motivacije i stavova na sam rad sa osuđenima. Iz prikazanog je jasno vidljivo kako je promjena kompleksan proces koji je određen mnoštvom faktora. Ovo poglavlje posvećeno je rezultatima dosadašnjih istraživanja na temu stavova zatvorenika prema penalnom osoblju. Kako bi se što bolje povezali prijašnji pojmovi, prikazati će se njihova uloga u tretmanu, točnije u postizanju promjene. Kroz svoje akademsko obrazovanje slušamo kako su naši klijenti razočarani u sustav zbog akumuliranih negativnih iskustava, a svejedno u području penološke rehabilitacije tema stavova osuđenika prema penalnom osoblju ostaje zanemarena. Upravo ovakva perspektiva i istraživanje iste može biti korak prema stvaranju boljeg i uspješnijeg tretmana. Neosporna je činjenica da u tretmanski odnos obje strane donose vlastita obilježja, no istraživanja su se do sada fokusirala na obilježja pomagača. Istraživanje perspektive osuđenika daje drugu stranu koja također sudjeluje u stvaranju odnosa te sam ishod tretmana ovisi najviše o njima samima.

Prije kretanja na samu analizu istraživanja važno je naglasiti važnost terminologije koja se koristila u analiziranim istraživanjima. Kod analiza nailazi se na dva pojma, „*correctional officer*“ i „*correctional counselor*“, gdje bi prvi pojam označavao osoblje zaslužno za sigurnost (pravosudna policija), a drugi se odnosi na pomagače. Iako je primarni cilj ovog rada objasniti stavove prema penalnom osoblju, u obzir će se uzeti i stavovi prema djelatnicima osiguranja kako bi se dobila cjelovita slika. Isto tako, određena istraživanja ne specificiraju o kojem se osoblju radi pa se u analizi obrađuju i pomagači i osoblje osiguranja, a ističe se i činjenica kako osuđenici poistovjećuju pomagačko osoblje i osoblje osiguranja. Neka od analiziranih istraživanja obuhvaćala su i populaciju osuđenika kao i osoblja. Za potrebe ovog rada fokus će biti na rezultatima osuđenika, no koristiti će se i neki od rezultata istraživanja osoblja kako bi se pojasnili dobiveni rezultati i sama analiza kao i zaključci koji su izvedeni u istraživanju.

4.1. Obilježja istraživanja

Pregledom literature odabrano je jedanaest radova koji zadovoljavaju kriterije za uključivanje u analizu iz vremenskog perioda od 1977. godine do 2020. godine. Kod navedenih istraživanja koristile su se različite metode prikupljanja podataka kao i različita problemska pitanja stoga je ovaj dio rada posvećen predstavljanju osnovnih postavki odabranih istraživanja kako bi se dobio uvid u ciljeve odabranih radova. Predstaviti će se neka zajednička obilježja koja su utvrđena analizom, ali i posebne karakteristike koje bi mogle utjecati na rezultate i daljnju analizu.

Analizom odabranih radova obuhvaćeni su i istraživački i pregledni radovi. Istraživački radovi činili su veći dio odabrane literature (devet radova), no i oni su se razlikovali prema vrsti istraživanja. Četiri istraživanja bilo je kvalitativnog nacrt, četiri kvantitativnog dok je jedno istraživanje koristilo metodu kombiniranog pristupa. Preostala dva rada su pregledni radovi koji, na temelju teorija i opažanja iz prakse, navode smjernice za bolji rad sa osuđenima. Kvalitativna istraživanja koristila su polustrukturirani intervju kao metodu prikupljanja podataka dok se kod kvantitativnih istraživanja može uočiti širok raspon korištenih upitnika kao i korištenje mogućnosti za izražavanje stavova osuđenika kroz pitanja otvorenog tipa (esejska pitanja, pojašnjena te mogućnost elaboriranja određenog odgovora).

Rad Menarda iz 1977. godine najstariji je rad obuhvaćen ovom analizom te se bavi tematikom pripreme pomagača i osuđenika na interakciju i stvaranje odnosa. Uz smjernice koje su date za rad sa osuđenima, predstavljena je i perspektiva osuđenika odnosno stajališta koje su imali osuđenici prema samom osoblju i njihovom odnosu. Cilj rada jest generiranje smjernica za rad te prijedlozi za stvaranje boljih programa na temelju dostupnih podataka i opažanja iz prakse. Ovaj je rad uključen jer predstavlja jedan od ranijih radova koji prepoznaje važnost uključivanja osuđeničke perspektive i stavova u rad kako bi se poboljšao ishod tretmana, ali i kvaliteta pruženih intervencija. Crewe (2011) je autor još jednog preglednog rada koji se bavi klimom u zatvorima te utjecajem takozvane „*soft power*“ (usmjerenost na odnose umjesto korištenja zapovijedi i naredbi kako bi se održala sigurnost) na odnose osuđenika i osoblja. Kroz opažanja, teorijske postavke i iskustva osuđenika pojašnjava utjecaj odnosa tretmanskog osoblja i osuđenika na život u penalnoj ustanovi.

Istraživanja koja obuhvaćaju ovu tematiku podijeljena su u dvije veće skupine s obzirom na način prikupljanja podataka. Kvalitativna istraživanja obuhvaćena ovom analizom koristila su polustrukturirane intervju gdje se dobivaju detaljniji rezultati, ali se obuhvaća

manji broj ispitanika čime se u pitanje dovodi reprezentativnost uzorka. Istraživanje Ricciardelli (2014) obuhvaćalo je 56 osuđenika na uvjetnom otpustu koji su pristali sudjelovati u istraživanju. Provodilo u Kanadi, a cilj rada bio je vidjeti kako su osuđenici interpretirali odnose sa pomagačima te jesu li obilježja odnosa utjecala na dugotrajna iskustva i promjene kod osuđenika. Sljedeće istraživanje imalo je sličan cilj, a odnosilo se na percepciju uvjeta i života u penalnoj ustanovi. Istraživanje su proveli Dirkzwager i Kruttschnitt (2012) na populaciji nizozemskih i engleskih osuđenika. Uzorak je bio 50 osuđenika od kojih je 25 bilo u Engleskoj i 25 u Nizozemskoj. Uz istraživanje uvjeta, ovo istraživanje omogućuje i komparaciju dva pristupa i sustava. Sličnu perspektivu nudi i istraživanje Azemija iz 2020. godine koje pokušava pojasniti percepciju osuđenika o uvjetima u penalnim ustanovama kako bi se podigla svijest o važnosti rehabilitacije i pristupa prema osuđenima. Uzorak se sastojao od 46 osuđenika iz Finske i Kosova. Nadalje, istraživanje Hemmens i Marquart (2000) predstavlja najveće kvalitativno istraživanje obuhvaćeno ovom analizom sa 775 ispitanika. Uzorak se sastojao od osuđenika iz Texasa koji su odslužili svoju kaznu zatvora, a cilj istraživanja bio je utvrditi postoje li veze između dobi i rase i percepcije tretmanskog odnosa, to jest postupanja pomagača prema osuđenima. Posljednje istraživanje koje je provela Lindberg (2005) obuhvaćalo je žensku populaciju osuđenica zatvora u Švedskoj s ciljem provjere kako položaj i status u zatvorskom sustavu utječu na odnose sa osobljem. Istraživanje je kombiniranog tipa gdje su korišteni i upitnici i intervjui sa ciljem provjere i produbljenja rezultata upitnika. Ukupan uzorak činilo je 60 žena, no 50 ih je pristalo sudjelovati u oba dijela.

U prijašnjem odlomku navedeno je istraživanje koje je, uz intervju, koristilo i upitnike kako bi se pojasnila klima te uloga statusa u penalnim ustanovama. Lindberg je u svojem istraživanju koristila upitnik posebno kreiran za potrebe istraživanja koji se sastojao od općih sociodemografskih podataka pa sve do posebnih područja kao što su interakcije sa ostalim osuđenima te zadovoljstvo sa pruženim uslugama. Collins i sur. (2013) u svojem su istraživanju željeli ispitati poglede osuđenika i penalnog osoblja na tretman, odnosno na to koja je svrha zatvaranja. Za potrebe svojeg istraživanja obuhvatili su i osuđenike i penalno osoblje te su, kao i u prethodnom istraživanju, koristili posebno strukturiran upitnik. Upitnik se sastojao od općih podataka, koji su se razlikovali za osuđenike i penalno osoblje, te pitanja koja su obuhvaćala područje tretmana, odnosa i zadovoljstva istim. Konačni uzorak ispitanika sastojao se od 376 osuđenika. Sljedeće istraživanje, Antonio i Price (2020), ispitivalo je zadovoljstvo osuđenika penalnim osobljem kroz upitnik „*Prison Culture Questionnaire*“ (PCQ). Uz pitanja koja su predviđena odabranim upitnikom, autori su nakon svakog pitanja molili ispitanike da

pojasne svod odabir. Sam upitnik obuhvaćao je područje percepcije suđenika prema zaposlenicima koji su bili podijeljeni u četiri kategorije: djelatnici osiguranja, djelatnici u tretmanu/pomagačko osoblje, voditelji slučaja te menadžeri i voditelji same ustanove. Ukupan broj ispitanika u ovom istraživanju bio je 787 osuđenika. Istraživanje Molleman and Leeuw (2012) bavilo se deprivacijama sigurnosti i slobode promatrajući ih kroz dimenzije autonomije, zatvorskih pravila i sigurnosti osuđenika (humano postupanje). Uz to, pitanja su obuhvaćala dimenzije kao što su aktivnosti slobodnog vremena i dostupnost programa. Istraživanjem je obuhvaćeno 4673 osuđenika, a kako bi se dobila cjelovita slika ispitano je i 1750 zaposlenika kroz „BASAM: *Basic Questionnaire Amsterdam*“ koji obuhvaća dimenzije zadovoljstva poslom, odnosa sa osuđenima, konflikte uloga te percepciju odgovornosti. Sam cilj ovog istraživanja bio je vidjeti na koji način orijentacija zaposlenika (rehabilitacija ili kažnjavanje) utječe na osuđeničovu percepciju uvjeta u penalnoj ustanovi. Sličan nacrt istraživanja imali su Sauter i sur. (2019) gdje su istraživanjem obuhvatili i pomagače i osuđenike kako bi provjerili utječe li zadovoljstvo poslom kod pomagača na klimu u ustanovi i motivaciju za tretman kod osuđenika. Uzorak je obuhvaćao 76 zaposlenika te 232 osuđenika. Korišteno je više upitnika za procjenu klime i zadovoljstva poslom kod zaposlenika, dok je kod osuđenika korišten upitnik „*Therapiebezogene Einstellungen -Short-Version*“ kako bi se ispitali stavovi prema tretmanu kroz 24 čestice podijeljene u 5 subskala.

4.2. Rezultati istraživanja

Prijašnje je poglavlje pojasnilo osnovne postavke istraživanja analiziranih u ovom radu obuhvaćajući vrstu istraživanja, obuhvaćen uzorak, korištene metode prikupljanja podataka te osnovnu pretpostavku ili cilj kojim se istraživanje vodilo. Ovo poglavlje svojevrsan je nastavak koji donosi rezultate navedenih istraživanja kako bi se uočili glavni problemi i vrijednosti odabranih istraživanja. Nadalje, predstavljeni rezultati služiti će kao podloga za iznošenje prijedloga za daljnja istraživanja kao i za daljnji rad s osuđenima. Za jednostavnije praćenje, prvo će se prikazati pojedinačni rezultati za svako istraživanje, a nakon toga skupna razmatranja onih rezultata koji su se pokazali zajedničkim kod svih istraživanja.

Menard (1977) u svom radu ističe kako se tretmanski rad i samo funkcioniranje penalne ustanove oslanja na dobre interpersonalne odnose, no kroz praksu se pokazalo da ti odnosi nailaze na prepreke koje usporavaju stvaranje odnosa pa tako i napredak u tretmanu. Svojim ponašanjem i predrasudama potiče se neprijateljska atmosfera, a prijašnja iskustva i stavovi određuju trenutno ponašanje. Opažanjem i teorijskim obrazlaganjem navodi se šest stavova, ili predrasuda, koje osuđenici u Sjedinjenim Američkim Državama imaju prema penalnom osoblju:

1. Osuđenici navode kako je **rasizam** dominantan među penalnim osobljem. Osoblje iskazuje različit intenzitet takvog ponašanja, no **osjećaj ugroženosti** pomiješan sa paranojom može dovesti do problema u odnosu između osuđenika i pomagača.
2. Uz rasizam, samo penalno osoblje iskazuje mnogo **predrasuda** prema osuđenima što dovodi do stvaranja **osjećaja nepoželjnosti i odbacivanja**.
3. Navodi se **nehumano ponašanje** kao velik problem koji se očituje kroz **indiferentnost** osoblja prema potrebama osuđenika.
4. Uz sve navedeno, većina osuđenika ima osjećaj da penalno osoblje **nije dovoljno educirano** da obavlja svoj posao. Osuđenici smatraju da penalno osoblje predstavlja osobe koje bi im trebale pomoći da se što bolje integriraju u društvo po izlasku iz ustanove, no ostaju razočarani kada vide da osoblje ima limitirane resurse i načine na koje im može pomoći.
5. Opće prihvaćen stav u većini penalnih ustanova jest da **se osoblju ne smije vjerovati** što je rezultat prijašnjih iskustva i **razočaranja u sustav**. Osuđenici vjeruju kako su pomagači osobe koje nisu tu zbog njih već da su samo dio

sustava koji ih kažnjava i omalovažava. Ovakav stav otežava ostvarivanje odnosa, a posljedično smanjuje i šanse za povoljan ishod tretmana.

6. **Racionalizacija** jest sveprisutna u penalnim ustanovama jer olakšava nošenje sa krivnjom, no isto tako predstavlja problem u stvaranju odnosa jer osuđenici smatraju da ih pomagači krive i osuđuju zbog učinjenog.

Menard (1977) sumira kako je važno razumjeti da njihovi stavovi prema osoblju nastaju na temelju prijašnjih iskustava, ali i situacije u kojoj se nalaze. Penalno osoblje najčešće preuzima velik broj slučajeva što smanjuje mogućnost posvećivanja individualnom radu, a osuđenici je takva vrsta rada potrebna. Taj nesrazmjer potreba i dobivenog stvara osjećaj nezadovoljstva i poriče stvaranje ovakvih stavova. Pridoda li se tome vršnjački pritisak kojeg osuđenici doživljavaju u penalnim ustanovama, dobiva se set nepovoljnih stavova koji otežavaju rad s osuđenima.

Crewe (2011), kao i Menard, navodi kako je odnos između tretmanskog osoblja i osuđenika jedna od glavnih komponenti života i uspjeha u tretmanu. Autor uvodi i dva nova pojma, a to su „*soft power*“ i neopaternalizam kao novu politiku zatvorskog sustava Engleske i Walesa. Politika obuhvaća one aspekte postupanja i regulacije koji se postižu izravno kroz odnose između osoblja i zatvorenika i neizravno kroz politike koje službenici pomažu ili provode u djelo. Takve politike potiču osuđenike da reguliraju svoje ponašanje, stavljaju na njih odgovornost da upravljaju svojim ponašanjem te rješavaju svoje neprihvatljivo ponašanje kao i prihvaćanje odgovornosti za sve propuste u istom. Kada se osuđenici ne mogu ponašati u skladu s navedenim pravilima, javlja se uloga osoblja i sustava da korigira neprihvatljivo ponašanje kroz službene mjere i sankcije. Kroz razgovor sa osuđenima osuđenima na dulje zatvorske kazne, od uvođenja ovakvog sustava osoblje je ljubaznije i pristupačnije što potvrđuju i rezultati prijašnjih istraživanja. Ovakva se atmosfera dogodila zbog poticanja obje strane da ulažu više u odnose: osoblje kroz upuštanje u komunikaciju sa zatvorenima zbog osiguranja „dinamične sigurnosti“ te osuđenici kako bi osigurali instrumentalnu pomoć koja će kasnije biti vidljiva kroz povlastice i privilegije. Međutim, ovakav način stvaranja veza površan je i pomalo umjetan način ostvarivanja dobrog odnosa. Ovdje se postavlja pitanje mogu li odnosi ikada biti iskreni i prirodni ili to narušava uloge koje su dodijeljene s obzirom na sustav u kojem se nalaze. Osuđenici navode konfliktnu ulogu osoblja kao jedan od problema kod razlučivanja namjera jer osoblje mora održavati red i sigurnost, a pokušava ostvariti svojevrsan dublji odnos. Navode još jedan problem, a to je uloga spola kod odnosa gdje ženski službenici brže mijenjaju uloge iz prijateljske u ulogu autoriteta što povećava osjećaj

zbunjenosti kod osuđenika. Glavni izvor frustracija u ovoj situaciji jest činjenica da osuđenici misle da napreduju u tretmanu, a kasnije se u izvješću pišu negativni komentari čime se dobiva osjećaj izdaje. Neki od postupaka osoblja te korištenje autoriteta osuđenici tumače kao „psihološke igre“, a dugo čekanje odluka kao svojevrsan test izdržljivosti što povećava skeptičnost prema iskrenosti. Ovakvo postupanje dovodi do toga da dio osuđenika posustaje u stvaranju odnosa ili ne vjeruje sustavu kako bi izbjegao razočaranje nakon uloženog truda. Ovakav pristup daje osjećaj psihološkog mira i sačuvanog dostojanstva te smanjuje šanse za već spomenuto razočaranje. S obzirom na količinu kontakta i razinu odnosa osuđenici razlikuju pragmatike (oslanjaju se na materijalne povlastice kako bi lakše prošli kroz kaznu), stoike (ne mogu si priuštiti loš odnos jer žele što prije na slobodu) te entuzijasti (aktivno grade odnos kako bi dokazalu svoju moralnu vrijednost). Sam odnos više je baziran na ljubaznosti negoli na bliskosti što je rezultat prijašnjeg tumačenja odnosa osuđenika sa osobljem kao izdajničkog dok neki navode kako ne žele takav odnos jer je to protivno njihovom karakteru. Samo okruženje zatvora mjesto je niskog povjerenja prema drugima, a osuđenici su osobe koje imaju duboke probleme s povjerenjem te probleme s osobama na pozicijama moći što utječe na njihovu nemogućnost ostvarivanja odnosa. Ono što osuđenici koji imaju dobar odnos sa osobljem navode jest da nije problem u osoblju, već u sustavu na kojeg osoblje ne može utjecati. Pritiskom na osuđenike da preuzmu odgovornost nad svojim ponašanjem, samo osoblje je proširilo svoj opseg moći i utjecaja od samih naredbi i provođenja zadanih mjera. Od osuđenika se očekuje aktivno sudjelovanje u promjeni ponašanja naspram prijašnjoj poslušnosti i izbjegavanju sukoba.

Elementi predstavljenih izjava u radu Crewe (2011) mogu se svesti pod određene ključne pojmove. Prvi je svakako razumijevanje kao način razumijevanja potrebe odnosa i tretmana. Osuđenici smatraju da je pasivno prihvaćanje pravila i poslušnost dovoljno kako bi evaluacija osoblja bila dobra. Međutim, ovdje se zanemaruje tretmanska komponenta i procjena rizika koja je još jedan od čimbenika koji osuđenici ne mogu razumjeti. Većina njih ne zna kako ti alati funkcioniraju te su revoltirani činjenicom da osoblje izražava da sudjelovanje ne mora nužno smanjiti kriminalni rizik. Kao glavni argument zbog kojeg procjena nije dobar način vrednovanja jest činjenica da neki od osuđenika govore kako samo zatvaranje ostvaruje svrhu kazne (ne obazirući se na rehabilitativni segment). Sljedeća ključna riječ su prava na koje se mnogo osuđenika poziva. Kroz intervju nailazi se na stavove kako zatvorenici imaju pravo na svojevrsnu autonomiju koja se krši kada osoblje konstantno pokušava pronaći razlog za disciplinske mjere ili tražeći reakcije za izricanje iste. Uz navedene

pojmove veže se i sljedeća ključna riječ, a to je prikladnost evaluacija. Ovu tvrdnju potkrepljuju činjenicom da pomagači češće negativno izvještavaju o osuđenima koje smatraju sigurnosnim prijetnjama ili utjecajnim kod osuđenika. Osuđenici se oslanjaju jedni na druge zbog podrške što u očima sustava izgleda kao kriminalno udruživanje i percipira se lošim. Još jedan od čimbenika kojeg navode osuđenici je razina stvarnog autoriteta kojeg posjeduje osoblje. Osuđenici preispituju odluke donesene od strane tek zaposlenih ili mladih stručnjaka kao i onih koji daju nalaz na temelju površnih interakcija. Unatoč kritikama, navode kako su programi potaknuli pozitivne promjene u ponašanju kao što su poboljšanje komunikacije s obitelji ili partnerima i djecom, bolji uvid u vlastito ponašanje te razne metode i tehnike koje im omogućavaju bolje životne odabire.

Rezultati istraživanja Ricciardelli (2014) slažu se sa prije navedenom činjenicom da je tretmanski odnos važan kod održavanje klime u penalnoj ustanovi. Isto tako, kod objašnjavanja kanadskog penalnog sustava navodi kako izgleda da je glavni fokus još uvijek kažnjavanje dok je rehabilitacija sekundarna u cijelom procesu. Ističe kako je važna javna politika jer ona pokreće i diktira način na koji će pomagači pristupiti osuđenima. Osuđenici su, u ovom istraživanju, naveli problem dualne uloge pomagača kao odgovornog i za pružanje tretmana i za sigurnost u ustanovi. Samo ponašanje i orijentacija pomagača oblikovali su stavove osuđenika prema cijelom sustavu, no većina osuđenika navodi kako razumiju da je penalno osoblje heterogeno te da postoje različiti pomagači sa različitim setom karakteristika. Ono prema čemu osuđenici dijele penalno osoblje jest orijentiranost prema harmoniji ili sigurnosti gdje su se formirale sljedeće skupine: dualist (orijentiran i na harmoniju i na sigurnost), onaj koji kažnjava (najjednostavniji za prepoznati; okrenut kažnjavanju te ne mari za ostvarivanje i održavanje odnosa), moralni relativist (ambivalentan pomagač; nije usmjeren ni na harmoniju ni na sigurnost), harmonijski dualist (orijentiran na pravedno ponašanje prema osuđenima, prati protokol) te sigurnosni dualist (orijentiran na sigurnost usprkos želji da uskladi harmoniju i sigurnost). Onaj koji kažnjava je skupina koju osuđenici najčešće navode kao problematičnu jer se u društvu takvih pomagača oni ne osjećaju sigurno. Svoj boravak u penalnoj ustanovi opisuju kao strog, neugodan i krut (zbog nametnutih pravila). Odgovor pojašnjavaju na način da se, neovisno o tome kojoj od navedenih skupina pomagač pripada, osuđenici moraju prilagoditi tome jer situaciju ne mogu promijeniti, a za svako neslaganje postoje posljedice. Samo okruženje opisuju kao nasilno, neprijateljski nastrojeno te izuzetno nepovjerljivo. Ta nepovjerljivost posebno je vidljiva u odnosu sa pomagačima jer se osjećaju zapostavljenima te imaju osjećaj da se ne brine o njihovim potrebama. Isto tako, ističu i primjere u kojima

pomagači sudjeluju u ilegalnim aktivnostima, a za takvo ponašanje nije bilo posljedica. Nekolicina osuđenika navodi kako zatvorski sustav ne priprema osuđenike za izlazak, već imaju dojam da je sustav dizajniran tako da osuđenik recidivira. Većina je nepovjerljiva prema samom sustavu te gube nadu u tretman zbog odnosa i načina na koji se pomagači odnose prema njima. Važno je napomenuti da su iskustva bila heterogena te da postoje i pozitivna iskustva. Tako osuđenici mogu prepoznati pomagače koji imaju iskrene namjere i koji se zalažu za što bolje uvjete i tretman osuđenika te takve pomagače ističu kao primjer kako bi sustav trebao izgledati. Međutim, sam boravak više obilježava penalno osoblje koje je svojim postupcima prema osuđenicima potaknulo osjećaje nepovjerenja, straha i sumnje.

Istraživanje Dirkzwager i Kruttschnitt (2012) ukazuje na ponovno vraćanje prema punitivnom sustavu kroz različite utjecaje kao što su mediji, koji kroz svoje izvještaje, prikazuju senzacionalistički prikaz kriminaliteta čime javnost vrši pritisak na sustav zahtijevajući veće i strože kazne. Rezultat toga su stroži zatvorski sustavi sa smanjenim opsegom tretmanskog rada. Kada se govori o glavnim nalazima istraživanja, ističu se četiri glavna faktora kod percepcije odnosa sa osobljem: responzivnost osoblja, formalnost/neformalnost odnosa, ljudsko i fer postupanje prema zatvorenicima te disciplina. Responzivnost se, u najširem smislu, odnosi na podršku koju osuđenici dobivaju od osoblja koje je često prvi (ponekad i jedini) oblik podrške i izvor informacija za osuđenike. Istraživanje je pokazalo razlike u responzivnosti osoblja u dva navedena sustava gdje su nizozemsko osoblje okarakterizirali kao ugodnije i spremnije pomoći. Responzivnost se ogledala na dva načina: direktna pomoć oko objašnjavanja pravila, pomoć oko zahtjeva ili produljenje privilegija telefoniranja (praktične stvari) te pomoć u smislu emocionalne podrške i brige za opću dobrobit osuđenika. Kao bitnu činjenicu, osuđenici navode volju osoblja u Nizozemskoj da sjednu i razgovaraju s osuđenicima o njihovim potrebama. Iako se ovo čini kao svakodnevna praksa i nešto što se podrazumijeva, ovakva percepcija osoblja pomaže kod lakše prilagodbe na život u penalnoj ustanovi kao i na smanjenje konflikta između samih zatvorenika. Kroz navode osuđenika može se primijetiti se svojevrsno razumijevanje za postupanje koje nije u skladu s njihovim očekivanjima jer i sami primjećuju nedostatak osoblja i povećan broj osuđenika. Sljedeći faktor je odnos sa osobljem odnosno formalnost samog odnosa. Većina osuđenika navodi kako je bitna razina poznavanja između osoblja i zatvorenika. Ovdje se ne govori o prijateljskom odnosu, ali se govori o osnovnoj razini bilo kakvog ljudskog odnosa kao što je oslovljavanje imenom. Jedna od karakteristika ovog faktora jest razina autoritativnosti koja smeta većini osuđenika. Razlika između dva sustava vidljiva je i u razini prijateljskog

pristupa gdje nizozemsko osoblje pokazuje veću razinu otvorenosti i opuštenosti (kava s osuđenicima). Iako je ova razina nekim osuđenicima prihvatljiva, ispitanici koji su bili u oba sustava navode kako je engleski sustav bolji jer postoje jasne granice i odnosi koje se treba poštovati. Navodi se i činjenica da se u nekim sustavima preblizak odnos sa osobljem smatra izdajom, a osuđenike se smatra „drukerima“ što može dovesti do problema između samih osuđenika. Treći bitan faktor jest humano postupanje i pravednost osoblja gdje opet postoje razlike između dva sustava; od nizozemskog prijateljskog do konfrontacijskog engleskog sustava. Pod ovim opisima prijateljski se smatra pristojniji pristup, obraćanje kao osobi dok je engleski sustav baziran na jasnim naredbama i poslušnosti osuđenika. Ovaj se faktor svodi na činjenicu da osuđenici žele da se osoblje prema njima ponaša kao prema ljudskim bićima, odvajajući kazneno djelo od njihovog ponašanja u samoj ustanovi. Autorice navode kako je to borba između „militarističkog“ pristupa i humanog postupanja. Neki od ispitanika navode kako su doživjeli neprimjereno postupanje od strane penalnog osoblja, no pojašnjavaju kako je odnos i način na koji osoblje postupa rezultat obje strane. Posljednji čimbenik jest disciplina odnosno stegovni postupci i disciplinske mjere kako bi se održao red u ustanovama. Iako nema razlike u ozbiljnosti mjera, postoje jasne razlike u količini izrečenih mjera gdje Engleska bilježi veći broj izrečenih mjera. Ispitanici navode kako je to rezultat problema s drogom i nedostatka osoblja u engleskim ustanovama. Isto tako, engleski osuđenici navode kako imaju dojam da osoblje samo traži način i priliku kako bi dodijelio neku od mjera. Kroz rezultate i opise vidljivo je kako oba sustava imaju punitivna obilježja, no uspijevaju zadržati dio odnosa kao i tretmana čime donekle olakšavaju boravak u ustanovi.

Sljedeće istraživanje pruža usporedan prikaz uvjeta i odnosa u dvije države različitih društvenih prilika, Finska i Kosovo, kako bi usporedila sustave kroz iskustva osuđenika. Azemi (2020) navodi kako je društveni i okolinski faktori mogu utjecati na rizik recidiva kroz smanjivanje mogućnosti po izlasku iz ustanove. Ovdje ističe klimu i uvjete u penalnoj ustanovi kao katalizatore za različite probleme kao što su deprivacije, depresija, zlouporaba sredstava ovisnosti, a edukaciju i tretman način na koji se utjecaj tih faktora može smanjiti. Kroz njegovo istraživanje može se vidjeti kako osuđenici generalno smatraju da je cilj zatvorskog sustava kažnjavanje, a ne resocijalizacija i reintegracija što za cilj ima percipiranje penalne ustanove i pomagača kao negativnih i neprijatelja. Glavnu ulogu u promjeni i uspjehu tretmana imaju upravo pomagači kroz vjeru u osuđenike i pružanje prilika istim da se promijene i napreduju. Osuđenici iz Kosova percipiraju uvjete lošijima i iskustvo zatvaranja negativnijim od uzorka iz Finske. Problem prenapučenosti ističu kao jedan od glavnih problema koji utječe i na

izvođenje programa koji mogu i prema rezultatima poboljšavaju klimu u samoj ustanovi. Osuđenici iz Finske imaju pozitivnija iskustva te navode kako im je vrijeme provedeno u ustanovi bilo vrijeme za reflektiranje i promišljanje o životu te odabirima koji su ih doveli u ovu situaciju. Što se tiče osoblja direktno, ispitanici u obje države imaju pozitivno viđenje samih djelatnika. Međutim, kod posebnih skupina (žene u kaznionici u Kosovu) postoje razlike i nezadovoljstva sa osobljem navodeći manjak komunikacije i stvaranja dobrih odnosa sa osuđenicama. Kao glavni razlog za ovakva stajališta navode korupciju osoblja te pogodovanje „bogatijim“ zatvorenicama kao i manjak obrazovanja samog osoblja. Istraživanje je pokazalo kako je nasilje u zatvorima te razina uznemiravanja povezana sa komunikacijom i odnosima između osuđenica i zatvorskog osoblja. Kao posebno važno se pokazalo davanje prilika osuđenima kako bi popravili svoje ponašanje (kroz različite programe). Istraživanje je pokazalo značajne razlike u percipiranim uvjetima između Finske i Kosova. Nedovoljni i neadekvatni programi kao i nepravedan sustav klasifikacije utječu na veze sa osobljem i posljedično na ishod njihovog boravka u penalnoj ustanovi. U Finskoj j program mogućnost za osobni napredak, a pomagači su percipirani kao visoko educirane i profesionalne osobe koje im pomažu kod rada na sebi.

Hemmens i Marquart (2000) svoje istraživanje započinju činjenicom da su američki zatvori, ali i penalne ustanove općenito, izuzetno dehumanizirajuća i demoralizirajuća mjesta, no da percepcija zatvora kao takvog ovisi o karakteristikama i prilagodbi osuđenika na nove uvjete. Kao potvrdu prilagodbe navode proces prizonizacije koji označava prilagođavanje osuđenika na uvjete u ustanovi što se dulje u njoj nalaze. Kao i prijašnja istraživanja, ističu kako je odnos između osuđenika i penalnog osoblja ključan za iskustvo koje će osuđenik imati. Autori navode kako se punitivniji stavovi očekuju kod osoblja koji su pripadnici manjina te kako ne postoji razlika između ženskog i muškog penalnog osoblja. Rezultati koje su dobili ukazuju na to da mlađi osuđenici češće imaju problema s osobljem, smatraju da je osoblje previše agresivno te češće postupke osoblja karakteriziraju kao nehumane. Razlike nema kod percepcije nepravednog ponašanja prema osuđenima jer sve dobne kategorije smatraju da se penalno osoblje nepravedno ponaša prema osuđenima. Međutim, stariji osuđenici nepravdu karakteriziraju kao neprimjereno ponašanje („*inappropriate behaviour*“) dok mlađi navode kako se osoblje loše ponaša prema njima („*treat them poorly*“). Statistički značajna povezanost se pokazala kod rase i percepcije osoblje gdje pripadnici manjina imaju različitu percepciju postupanja osoblja prema njima. Naime, ispitanici navode kako osoblje koristi više sile prema osuđenima pripadnicima manjina te da se prema njima češće nepravedno i nehumano odnose.

Pripadnici manjina općenito imaju negativnije iskustvo boravka u penalnoj ustanovi te lošije odnose sa penalnim osobljem.

Lindberg (2005) donosi novu perspektivu kroz istraživanje ženskog zatvora u Švedskoj. Autorica navodi kako su ženski počinitelji obilježeni traumama iz djetinjstva i brigom o vlastitoj djeci koja su ostala sama što pojačava osjećaj srama kod ulaska u penalnu ustanovu. Povijest emocionalnog, seksualnog i fizičkog nasilja česta je kod počiniteljica te pojačava osjećaje anksioznosti i depresije što povećava problem zlouporabe sredstava ovisnosti. Po dolasku u penalnu ustanovu, osuđenice su primorane prilagoditi se i prihvatiti zatvorsku kulturu kroz prihvaćanje određenih pravila ponašanja. Zatvorska kultura prožeta je strahom i nepovjerenjem prema penalnom osoblju što se očituje kroz neformalna pravila koja odražavaju generalni stav osuđenika prema samo osoblju. Cilj zatvorskog sustava u Švedskoj jest rehabilitacija i resocijalizacija što podrazumijeva stvaranje tretmanskog odnosa između pomagača i osuđenika, no to je otežano zbog prije navedene atmosfere u ustanovi. Isto tako, autor navodi kako je rad u penalnoj ustanovi izuzetno emocionalno zahtjevan pa se pomagači izoliraju i ne daju svoj maksimum zbog straha od neuspjeha koji bi ih doveo do tanja sagorijevanja. Sama kultura između osuđenika i osoblja može se opisati kao sustav s određenim pravilima (formalnim i neformalnim), vrijednostima i simbolima koji diktiraju veze, ali i svakodnevne interakcije između dionika ovog zatvorenog sustava. Osuđenica navodi kako je prvi susret sa zatvorskim sustavom dehumanizirajući jer se sastoji od oduzimanja identiteta te davanjem novog kroz broj i zatvorsku odjeću što dodatno stvara osjećaj omalovažavanja i inferiornosti. Problem koji je sveprisutan jest „mi protiv vas“ sustav koji označava odvojenost osuđenica od osoblja gdje se postavlja pitanje mogućnosti uspostave odnosa zbog odvojenosti i krutog sustava. Taj se osjećaj pojačava jer osuđenice navode kako postoje jasna pravila kako se treba obraćati osoblju te da se komunikacija treba svesti na minimum što zbog nezainteresiranosti osoblja, ali i zbog percipiranja takvih osuđenika kao „druker“a. Nadalje, osuđenice ističu kako je vidljivo da pomagači imaju dualnu ulogu te da je nejasno koliko im se može vjerovati. Sve navode kako je distanciranje od osoblja normalno i poželjno, no da ponekad trebaju podršku i savjet od pomagača. Međutim, problem je što ni same osuđenice ne znaju kako će osoblje reagirati na njihov problem te hoće li im uopće probati pomoći. Uz percipiranu nesigurnost, navode kako se kod obraćanja moraju pridržavati određenih neformalnih pravila jer ako ih prekrše slijede posljedice od osuđenica koje imaju veći status (ugnjjetavanje i nasilje). Uz pravila, osuđenice navode kako je zatvorski žargon ono što čini razliku između osoblja i osuđenica te stvara dodatan jaz kod stvaranja odnosa. iako žargon

pomaže kod prilagodbe na zatvorske uvjete, otežava odnos sa osobljem te predstavlja problem nakon uzlaska iz ustanove. Osoblje, u želji da se približi osuđenima, koristi žargon, no osuđenice to staraju neiskrenim i svojevrsnim ismijavanjem njihovog izražavanja. Problem su i posebne skupine osuđenica, kao što su ovisnice, koje su stigmatizirane i od strane ostalih osuđenica, ali i osoblja. Generalno se klima i percepcija osuđenica može opisati kao bespomoćna, kontrolirajuća od strane osoblja, te kruta (zbog svakodnevnih rutina). Njihov dolazak obilježen je prilagodnom te pokušajem balansiranja odnosa sa ostalim osuđenima i osobljem kako bi sebi maksimalno olakšale boravak u ustanovi.

Collins i sur. (2012) ističu kako je malo istraživanja uspješnost rehabilitacije procjenjivala iz perspektive onih koji su direktni korisnici usluga, a to su osuđenici. U rezultatima navode da osoblje i cijelo vodstvo sustava mora biti svjesno kako zatvorska populacija u određenoj mjeri djeluje na cjelokupno funkcioniranje sustava i zatvorske kulture te bi se trebalo težiti usklađivanju svih razina funkcioniranja kako bi se omogućilo što bolji tretman. Općenito gledajući, i individualni i organizacijski faktori su važni prediktori kada se odlučuje o stavovima prema rehabilitaciji. Rezultati govore da se treba poboljšati efektivnost samih programa kao i edukacija osoblja koja te programe provodi jer osuđenici navode kako su djelatnici slabo motivirani za rad što direktno utječe na njihov stav prema samom tretmanu. Isto tako, ističe se potreba zagovaranja rehabilitacije od strane lokalnih donositelja odluka kako bi se osiguralo financiranje i razvijanje programa za osuđenike. Isto tako, ako rehabilitacija nije primarna upraviteljima i vladajućima, osoblje se neće truditi održavati te ciljeve u svom radu. Rezultati istraživanja pokazuju kako se razlikuje percepcija svrhe zatvaranja kod osuđenika i osoblja na način da zatvorenici kao cilj vide rehabilitaciju dok osoblje kao primarni cilj vidi zatvaranje (punitivni karakter). Međutim određene skupine osuđenika, kao što su recidivisti, manjine i muškarci, smatraju zatvaranje i kažnjavanje primarnim ciljem zatvorske kazne.

Antonio i Price (2020) već u pregledu dosadašnjih istraživanja ističu problem pretjerane uporabe sile od strane penalnog osoblja što je djelomično i potaknulo reformu zatvorskog sustava. Amerika i njezin sustav zatvaranja neprestano se bori sa optužbama za nehumano i nepravedno postupanje što potiče pitanje kakav je odnos osuđenika i osoblja te može li se ostvariti odnos u ovakvim uvjetima. U rezultatima se ponovno spominje dualna uloga penalnog osoblja koje je odgovorno i za sigurnost i za tretman što kod osuđenika, ali i osoblja, stvara zbunjenost te onemogućava stvaranje istinskog tretmanskog odnosa jer se uloge pomagača preklapaju sa ulogom onih koji kažnjavaju. Međutim, osuđenici navode kako je nemoguće

stupiti u kontakt s pomagačima jer, zbog opsega posla, nemaju vremena za individualne susrete. Oni koji su imali redovite susrete navode uglavnom pozitivna iskustva, no postoje i oni čija iskustva nisu toliko pozitivna. Ono što kritiziraju i gdje navode da postoji problem jest edukacija i kompetencije pomagača kao i način na koji im se pomagači obraćaju. Isto tako, ponovno se ističe nedostupnost kao problem koji je u podlozi generalnog nezadovoljstva i negativne percepcije pomagača. Problem responzivnosti i strogih pravila kojih se pomagači trebaju pridržavati narušavaju dinamiku odnosa te predstavljaju problem kod uspostave odnosa općenito. Međutim, osuđenici su svjesni opsega posla kojeg pomagači imaju i to uzimaju u obzir kod iskazivanja nezadovoljstva navodeći kako je njihovo nezadovoljstvo više povezano sa sustavom generalno nego sa samim pomagačima. Iako krive sustav, osjećaj nepoštovanja i nepravde, nedostatak empatije, nemogućnost rješavanja konflikata su obilježja samog pomagača koja se trebaju unaprijediti kako bi se i osuđenima pružio bolji tretman.

Istraživanje Molleman i Leeuw (2011) pokazalo je kako suđenici iskazuju više poteškoća sa prilagodbom kada osoblje nije spremno pomoći ili kada se ne ponašaju prema pravilima. Isto tako, zatvorenici iskazuju manje nasilnog ponašanja ako ponašanje osoblja percipiraju kao „proceduralno pravedno“. Rezultati govore kako je pošten odnos prema osuđenima povezan sa različitim dimenzijama zatvorskog života kao što je i percepcija humanosti. Osoblje koje je spremno pomoći i koje motivira osuđenike djeluje na ostvarivanje ciljeva kao što su humanije postupanje ili pak reintegracija u društvo. Pomažuće osoblje koje stvara dobru atmosferu time djeluje na opću pozitivniju percepciju zatvorske klime što je povezano sa smanjenjem agresivnog ponašanja unutar kaznionica. Međutim, sam stil penalnog osoblja može varirati od podražavajućeg pa sve do krutog, okrenutog pravilima. Kada se govori o penalnom osoblju, važno je u obzir uzeti način vođenja gdje se razlikuju oni koji motiviraju svoje suradnike, ali i osuđenike. Međutim, sama narav odnosa između osuđenika i osoblja ostavlja malo prostora za diskusiju i pregovore jer i najmanji prijestup dovodi do sankcija koje osuđeniku smanjuju mogućnost reintegracije. Neovisno o tome, osoblje koje ostvari dobar i iskren odnos povećava šanse za promjenu kod osuđenika. I sami osuđenici osjećaju posljedice i važnost odnosa sa osobljem. Istraživanje je pokazalo kako neslaganje između osoblja i osuđenika dovodi do veće stope nasilja u zatvorima. Najčešće se ističe problem dualne uloge kod osoblja jer se od njih očekuje da održavaju red i punitivnu ulogu zatvaranja, ali s druge strane ostvaruju odnos i pridonose rehabilitaciji i resocijalizaciji samih osuđenika. Sve to dovodi do povećanog stresa i zbunjenosti i kod osuđenika, ali i kod osoblja. Percepcija penalnog osoblja jedan je od najvažnijih faktora kod procjene zatvorske klime od strane

osuđenika. Sama orijentacija penalnog osoblja pa sukladno tome i ponašanje povezani su sa mogućnošću osuđenika da zadovolji svoje potrebe kao što je ostvarivanje autonomije, posjedovanje pogodnosti i sudjelovanje u aktivnostima. Prema tome, penalno osoblje može unaprijediti ili usporiti zadovoljenje potreba osuđenika ovisno o tome kako ih oni percipiraju.

Posljednje istraživanje je ono Sautera i sur. (2019) koje govori da je dobro radno okruženje i funkcionalna radna sredina značajno povezana sa terapijskim učinkom kod osuđenika te osuđeničkom kohezijom što ukazuje na povezanost čimbenika sustava te uspjeha tretmana. Dakle, kako bi se osigurala što bolja klima u zatvorskom tijelu te osigurao što bolji tretman potrebno je da se osoblje osjeća cijenjenim od strane poslodavca i nadređenih te da su adekvatno informirani o događajima kao i osjećaj adekvatnosti za provođenje poslova. Na tragu navedenog je i činjenica da pozitivnija klima i funkcionalnost sustava utječe i na odnos sa zatvorenicima i percepciju zatvorenika prema tretmanu. Što je osoblje zadovoljnije poslom i vjeruje u ono što radi, osuđenici su u manjem otporu prema tretmanu jer percipiraju osoblje kao podražavajuće i da vjeruju u njihov napredak i promjenu. Percepcija samoeфикаsnosti kod osoblja povezana je sa percepcijom osobnog uspjeha zatvorenika u tretmanu što je očekivano zbog ostvarivanja svojevrsnog tretmanskog odnosa, no nije utjecalo na generalno stajalište o terapiji/tretmanu. Kao najbitniji čimbenik kod uspješnosti tretmana, ali i stavova osuđenika prema osoblju, pokazao se broj slobodnih dana/bolovanje. Što je veći broj slobodnih dana, to su osuđenici manje vjerovali u tretman, više gubili nadu u djelatnike i bojali se stigme te su bili u većem otporu prema tretmanu. Velik broj slobodnih dana stvara nepovjerenje osuđenika prema osoblju što može dovesti do otpora bilo kakvom tretmanu, ali i do osjećaja srama, beznađa i odustajanja od samih sebe.

Pregledom i analizom istraživanja uočena su četiri glavna područja koja obuhvaćaju stavove zatvorenika prema osoblju: razumijevanje potreba osuđenika (responzivnost), neprijateljska atmosfera, nehumano ponašanje i okrivljavanje sustava. Bitno je naglasiti da većina obuhvaćenih radova prepoznaje ulogu interpersonalnih odnosa te ih smatra odgovornima za stvaranje klime u penalnoj ustanovi, no razlikuju se poimanja kako uspostaviti i što sve podrazumijeva tretmanski odnos. Opis odnosa varira od neformalnih odnosa (primjer Finske) pa sve do krutih odnosa (primjer Amerike i Švedske), a reakcije osuđenika na takve vrste odnosa su raznolike što potvrđuje da je individualizacija i procjena pristupa glavni ključ uspjeha. Ovu tvrdnju potvrđuje i prvo područje koje je prepoznato analizom, a to je responzivnost ili razumijevanje potreba osuđenika. Nekolicina istraživanja i iskustva osuđenika navode kako penalno osoblje ne odgovara na njihove potrebe kao što su individualna

savjetovanja, različite molbe i zahtjevi pa sve do podrške kako bi lakše preživjeli boravak u penalnoj ustanovi. Problem je u tome što pomagači ili nemaju vremena za osuđenike ili se oglašuju na molbe i zahtjeve koje oni imaju čime se narušava mogućnost stvaranja odnosa, a time i bilo kakva promjena. Osuđenicima je bitno da osjećaju da ih pomagači slušaju i da uviđaju njihove potrebe jer se time smanjuje nepovjerenje koje još jedan od često korištenih pojmova u iskustvima osuđenika. Nepovjerenje proizlazi iz postupaka osoblja koji variraju od prijateljskog odnosa pa do negativnih komentara i stegovnih postupaka bez direktnog objašnjenja. Osuđenici samo zatvorsko okruženje smatraju vrlo nepovjerljivim gdje bi pomagači trebali biti oni koji smanjuju taj osjećaj i brinu za njihove potrebe. Uz problem nepovjerenja potrebno je spomenuti i dualnu ulogu koja pojačava taj osjećaj. Pomagačko osoblje predstavlja sustav koji kažnjava osuđenike za počinjeno kazneno djelo, ali pruža i tretman te pokušava ostvariti odnos sa osuđenicima. Ovo ispreplitanje uloga može biti zbunjujuće za osuđenika, ali i za pomagače, jer produbljuje nepovjerenje kroz nesigurnost i kalkuliranje koliko osuđenici mogu vjerovati pomagačima i koliko je njihov odnos istinski baziran na povjerenju. Najjasniji primjer konflikta uloge kažnjavatelja i pomagača je princip povjerenje koji je spomenut u poglavlju o tretmanskom odnosu. Pomagač gradi odnos sa osuđenikom temeljen na povjerenju i uvjerenju da se osuđenik može povjeriti svojem pomagaču, ali, s druge strane, pomagač mora prijaviti ono što smatra da ugrožava sigurnost ustanove čime krši povjerenje i narušava tretmanski odnos. I sami osuđenici navode kako je nejasno kada se prelazi iz uloge pomagača u ulogu onih koji kažnjavaju pa uvijek trebaju biti na oprezu što posljedično dovodi do osjećaja straha i nesigurnosti. Ovo utječe na drugi ključan čimbenik i stav, a to je neprijateljska atmosfera penalne ustanove. Pod neprijateljskom atmosferom osuđenici navode različite doživljaje ovisno o sustavu iz kojeg dolaze, ali i vlastitom iskustvu. Generalno gledajući, zatvorski sustav mnogi osuđenici, pomagači pa i autori istraživanja nazivaju iznimno dehumanizirajućim i demoralizirajućim mjestom što je zabrinjavajuća činjenica jer bi se kroz rehabilitativni pristup trebao poticati human i pravedan odnos te pozitivnija atmosfera u samoj ustanovi. Američki osuđenici neprijateljsku atmosferu opravdavaju velikim udjelom nasilja penalnog osoblja prema osuđenicima, ali i nasilja između osuđenika. Ovo je zabrinjavajuća činjenica s obzirom da je uloga penalnog osoblja održavanje sigurnosti, no način na koji se ona treba osigurati podložna je različitim interpretacijama. Uz to, velik problem pokazao se i rasizam te nejednakost šansi koja pojačava osjećaj neprijateljstva i nemogućnosti promjene. Odmaknemo li se od američkog sustava, neprijateljska atmosfera vidljiva je i u drugim proučavanim sustavima na različite načine. Jedan od osnovnih načina jest početna dehumanizacija koja je obilježena svojevrsnim oduzimanjem autonomije, slobode i

identiteta po ulasku u ustanovu. Ovo je jasno opisano u studiji ženskog zatvora gdje osuđenice navode šok kod ulaska i promjene odjeće koja ujedno predstavlja oduzimanje identiteta te dobivanje novog kroz broj i zatvorsku odjeću. Ova atmosfera se dodatno produbljuje kroz osjećaj „mi protiv vas“ odnosno jasnu hijerarhiju gdje se očekuje određeno ponašanje i način komunikacije osuđenika prema osoblju, a nepoštivanje je podložno sankcijama. Jasno je vidljiva problematika takvih očekivanja sa izgradnjom kvalitetnog odnosa i tretmana jer se bliskost i povjerenje ne mogu ostvariti kroz krut način komunikacije i isticanje moći koju pomagač ima dodijeljenom ulogom. Sve navedeno povezano je i sa percepcijom nehumanog ponašanja prema osuđenicima koja se zapravo svodi na pretjeranu uporabu sile te opći osjećaj straha i nesigurnosti u penalnoj ustanovi. Gledajući sve navedeno, nehumano ponašanje nije iznenađujući faktor kojeg osuđenici navode kod odnosa sa penalnim osobljem jer se konstantno naglašava jaz između osuđenika i osoblja te moć koju posjeduje osoblje kroz mogućnosti disciplinskih mjera i sankcija pa čak i nasilja. Neki od osuđenika navode kako sama pripadnost određenoj skupini (kao što su ovisnici) određuje način na koji će se osoblje ponašati prema njima. Nehumanost je povezana sa svim aspektima života u ustanovi, no najčešće se odnosi na responzivnost koja je već prije objašnjena. Teško je za očekivati visoku motivaciju i suradnju osuđenika ako oni smatraju da se prema njima osoblje ne odnosi s poštovanjem. Ne traži se mnogo, ali se ističe potreba shvaćanja osuđenika kao osobe te svojevrsno odvajanje njih kao ljudi od kaznenih djela kako bi se spriječilo osuđivanje i pružio najbolji mogući tretman. Dobiva se dojam da se osuđenici duplo kažnjavaju kroz zatvaranje, a nakon toga i nepoštovanjem prema njima kao ljudskim bićima. Iako su jasni problemi koje osuđenici imaju sa penalnim osobljem, činjenica da ne krive samo penalno osoblje za takvo ponašanje pomalo je iznenađujuća. To potvrđuje i posljednji faktor koji se odnosi na manjkavost sustava koju su naveli i osuđenici, ali i pomagači. Osuđenici manjak responzivnosti i vremena kojeg pomagači imaju za njihove potrebe i tretman djelomično pripisuju i organizaciji ustanove te sustava općenito. Kao prvo, navode činjenicu da sustav nije ujednačen što se tiče orijentacije odnosno zagovara li se punitivni ili rehabilitacijski pristup. Mnogo toga otvoreno je interpretaciji samih pomagača što za rezultat ima neujednačeno pružanje tretmana. Navedena je dualna uloga i problemi koje ona donosi u tretmanski odnos, no ono što je bitno jest osjećaj izdaje koji se veže uz dualnu ulogu i sustav općenito. Osuđenici su naveli stavove koji potvrđuju činjenicu da smatraju da je sustav okrenut tome da ponovno recidiviraju što produbljuje njihov osjećaj izdaje kojeg su stekli konstantnim razočaranjem uz sustav. Isto tako, takva iskustva stvaraju osjećaj nepovjerenja u sustav jer ih ne štiti onako kako bi trebalo niti im pruža prilike za promjenu. Sukladno tome se postavlja pitanje zašto bi osuđenici ulagali u tretmanski odnos

ako imaju osjećaj da će ih taj isti sustav stigmatizirati. Kao problem ističu i nedovoljnu edukaciju osoblja i neadekvatne programe koji se pružaju te obuhvaćaju populaciju na temelju nekih općih karakteristika ne uzimajući u obzir specifičnosti koje svaki osuđenik posjeduje. Nedostatak educiranog osoblja posljedica je premalog ulaganja u rehabilitativni karakter sustava što je pak posljedica neujednačene zatvorske politike. Ono što osuđenima predstavlja najveći problem jer prevelik opseg rada pomagača kojeg oni proživljavaju kroz, već prije spomenutu, responzivnost. Dio osuđenika prepoznaje činjenicu da je premalo pomagača zaposleno u sustavu koji postaje prenapučen što dovodi do smanjene kvalitete usluge koju pomagač pruža osuđeniku. Teret kojeg pomagači preuzimaju na sebe i teški uvjeti rada dovode do sagorijevanja te većeg broja slobodnih dana i bolovanja koji su povezani sa tretmanskim odnosom jer je odnos nešto što se treba njegovati kroz kontinuirani rad i susrete. Ono što se događa jest da su pomagači emocionalno iscrpljeni i ne daju svoj maksimum što osuđenici prepoznaju, a posljedica toga je otpor i nesudjelovanje u tretmanu čime se ruši odnos i unazađuje postignuti napredak.

Vidljivo je kako tretmanski odnos čini velik dio iskustva koje osuđenici imaju u penalnoj ustanovi, a iskustva oblikuju ili održavaju stavove prema samom sustavu. Iako prikazana istraživanja daju dobar uvid u stavove osuđenika prema penalnom osoblju, takvih je istraživanja malo te nisu fokusirana isključivo na stavove prema osoblju već da cjelokupni doživljaj boravka. Osuđenička je perspektiva vrijedna jer daje novi uvid u tretman te predstavlja perspektivu onih za koje je tretman namijenjen pa je i njihovu perspektivu važno istražiti. Vrijedi odmah napomenuti da u Hrvatskoj ne postoji ni jedno istraživanje koje istražuje ovu perspektivu. Ono što ova analiza pokazuje jest neusklađenost sustava koja utječe na sve aspekte zatvorskog života i direktno utječe na stavove osuđenika prema tretmanu. Čim su stavovi lošiji, postavlja se pitanje motivacije osuđenika za tretman čime se smanjuje i mogućnost promjene. Prije je navedeno na koji način motivacija djeluje i na tretmanski odnos i na ishod samog tretmana stoga je važno ostvariti čim bolje uvjete i atmosferu u ustanovi. Treba krenuti od sastavljanja jasne politike zatvorskog sustava koja je orijentirana prema rehabilitaciji. Jasna politika obuhvaća postavljanje ciljeva boravka u penalnim ustanovama, revidirane i prilagođene standarde za zapošljavanje pomagača, veći broj pomagača kao i odvajanje uloge pomagača od uloge onog koji kažnjava ili osiguranja koja se ostavlja djelatnicima osiguranja. Isto tako, rehabilitacijsko usmjerenje sustava značilo bi veća ulaganja u programe i edukaciju stručnjaka kako bi se pružila što bolja usluga te osigurala veća mogućnost resocijalizacije i reintegracije osuđenika. Ovakvim mjerama djelovalo bi se na

radno opterećenje penanog osoblja, a posljedično i na iskustva osuđenika. Isto tako, jasna podjela posla kod penalnog osoblja smanjila bi i sagorijevanje na poslu zbog jasno definiranih uloga te smanjivanja osjećaja dualne uloge. Definiranje politike zatvorskog sustava djelovalo bi na sve aspekte života u ustanovama jer si e utvrdili jasni standardi postupanja prema osuđenicima čime se smanjuje mogućnost nepravednog i nehumanog ponašanja penalnog osoblja, ali se ostavlja dovoljno prostor da se ostvari individualizirani pristup osuđeniku. Upravo taj individualizirani pristup osuđenici navode kao najveći problem ,a mogao bi se ostvariti kroz bolju organizaciju tretmana. Jasna je činjenica kako trebaju postojati opći programi tretmana i programi koji se bave specifičnim skupinama (kao što su ovisnici ili počinitelji seksualnih delikata), ali u tim programima treba postojati mogućnost individualizacije prema potrebama osuđenika. Nastavak individualizacije programa bio bi kroz savjetovanje u kojem pomagač može biti orijentiran na specifične potrebe i životne uvjete koji su osuđenika doveli u ovu situaciju. Na taj bi se način djelovalo na responzivnost koju osuđenici smatraju zanemarenom te se povećava poštovanje prema osuđeniku što djeluje na sam tretmanski odnos. Vidljivo je da većina osjećaja i stavova osuđenika dolazi iz nezadovoljstva sustavom koji posljedično utječe na rad penalnog osoblja, no važno je naglasiti da ne nedostaje pozitivnih iskustva. Upravo ta pozitivna iskustva čine podlogu za stvaranje boljeg sustava i popravljjanje odnosa između penalnog osoblja i osuđenika koji trpi zbog neujednačenosti sustava i prevelikog opterećenja osoblja. Isto tako, ne treba zaboraviti kako osuđenici predstavljaju tešku skupinu za rad i da ponekad nedostatak motivacije proizlazi iz ambivalentnosti prema promjeni gdje pomagač i uz najbolje uvjete ne može ostvariti promjenu.

Ova analiza ima ograničenja kod primjenjivanja na zatvorski ustav u Hrvatskoj. Istraživanja koja su obuhvaćena predstavljaju različite sustave i kulture što otežava generalizaciju rezultata. Primjer toga su istraživanja iz Sjedinjenih Američkih država koja navode nasilje od strane osoblja i rasizam kao vodeće probleme dok europski sustavi rijetko ili uopće ne navode takve probleme. Isto tako, svaki od navedenih sustava ima različitu politiku zatvaranja koja varira od rehabilitativne pa sve do punitivne što utječe na same rezultate i percepciju osuđenika stoga je važno znati kako je sustav orijentiran i koja je uloga pomagača u tom sustavu. Ono što se potvrdilo ovom analizom jest da ne postoji mnogo istraživanja koja se bave ovom tematikom, a ova perspektiva predstavlja novi pogled na tretman i potrebe osuđenika. U budućnosti je potrebno više ovakvih istraživanja kako bi se poboljšao sustav posebice u Hrvatskoj gdje nije pronađeno ni jedno istraživanje ovog tipa.

5. Zaključak

Tretmanski odnos pokazao se ključnim za postizanje promjene motiviranja osuđenika na promjenu. Međutim, uvjeti u kojima penalno osoblje radi te stavovi osuđenika prema osoblju pokazali su nedostatke koje tretman ima i na kojima bi se trebalo poraditi. Osuđenici su nezadovoljni postupanjem osoblja prema njima kao i uvažavanjem njihovih potreba što smanjuje motivaciju za uključivanje u sam program. Ne pomaže ni činjenica da većinu programa smatraju neadekvatnima, a voditelje nedovoljno educiranima. Sve navedeno utječe i na cjelokupnu klimu u penalnoj ustanovi koju osuđenici doživljavaju neprijateljskom, a osoblje u nekim domenama neprofesionalno i nehumano. Pitanje koje se postavlja jest kako očekivati promjenu kada sustav ne pruža uvjete u kojima bi se promjena mogla i ostvariti. Ono na što rezultati ukazuju jest potreba ujednačavanja i jasnog definiranja politike koja bi osigurala smjernice za što bolji rad pomagača čime bi se utjecalo i na stavove osuđenika.

Motivacija i želja za promjenom temelji se na uviđanju da iza te promjene stoji resocijalizacija i reintegracija u društvo što i jest cilj rehabilitacijskog pristupa. Međutim, očekivati da će se osuđenici mijenjati u sustavu gdje smatraju da ih pomagači stigmatiziraju pomalo je nerealna. Stavovi osuđenika prema penalnom osoblju u velikoj mjeri utječu na način na koji će se ponašati. Osuđenici u penalne ustanove dolaze sa generalno lošim stavovima o pomagačima jer su im to prijašnja iskustva potvrdila te se dodatno razočaraju kada pomagači ne žele slušati njihove potrebe te ne ulažu maksimum u svoj rad. Više autora kroz istraživanja je naglasilo kako je tretmanski odnos i bilo kakva vrsta interpersonalnog odnosa dvosmjernan proces u kojem sudjeluju obje strane formirajući okvire i granice svojeg rada. Istom tom logikom, ne može se očekivati da će osuđenici ulagati svoj maksimum ako smatraju da druga strana ne ulaže isto toliko i još se prema njima ne odnosi s poštovanjem. Navedene rezultate potrebno je promatrati u kontekstu zemalja koje su provodile istraživanja što limitira generalizaciju, ali pokazuje sličnosti koje se pojavljuju u različitim kulturama i sustavima. Isto tako, na doživljaje osuđenika utječu čimbenici kao što su rasa, spol i dob što je potrebno uzeti u obzir kod tumačenja rezultata, no ti pokazatelji potvrđuju činjenicu kako je potreban individualizirani pristup kako bi se povećala motivacija i sam ishod tretmana.

Potrebno je istaknuti da, uz isticanje interpersonalnog odnosa kao dvosmjernog procesa, nedostaje istraživanja koja se bave osuđeničkom perspektivom osoblja i odnosa, a upravo ta perspektiva pokazuje pojašnjava nedostatke tretmana i zašto tretman ne postiže bolje rezultate. Dosadašnja istraživanja fokusirala su se na perspektivu osoblja i sindrom sagorijevanja kao

posljedicu rada sa osuđenicima, no potrebno je u obzir uzeti i osuđenike kao korisnike tretmana. Istraživanjem njihove perspektive otkrivaju se problemi koji se možda očekuju, ali i oni koji neočekivano djeluju na njihovu motivaciju. Motivacija i tretmanski odnos su procesi i kao takvi su promjenjivi što ukazuje na činjenicu da stvari poput stavova utječu na njih. Ovim radom pojasnila se uloga stavova na tretman i odnos te se pokazuje nova perspektiva rada sa osuđenicima kroz njihov doživljaj i iskustva. Isto tako, ovaj rad predstavlja podlogu za daljnja istraživanja te predstavlja okvir unutar kojeg se osuđenike može uključiti za unaprjeđivanje tretmana.

6. Literatura

1. Albarracin, D., & Shavitt, S. (2018). Attitudes and Attitude Change. *Annual Review of Psychology*, 69(1), 299–327. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-122216-011911>
2. Antonio, M. E., & Price, S. R. (2020). Beyond Correctional Officers and Prison Guards: Understanding Inmates' Perceptions, Experiences, and Interactions with Correctional Counselors. *Corrections*, 1–18. <https://doi.org/10.1080/23774657.2020.1810173>
3. Azemi, F. (2020). The impact of the prison environment on behavioral changes of inmates: a study of inmates in Kosovo and Finland. *Journal of Criminological Research, Policy and Practice*, 6(2), 123–136. <https://doi.org/10.1108/jcrpp-01-2020-0010>
4. Boduszek, D., Hyland, P., Pedziszczak, J., & Kielkiewicz, K. (2012). Criminal Attitudes, Recidivistic Behaviour, and the Mediating Role of Associations with Criminal Friends: An Empirical Investigation within a Prison Sample of Violent Offenders. *Europe's Journal of Psychology*, 8(1). <https://doi.org/10.5964/ejop.v8i1.296>
5. Boit, H., Palmer, G. A., & Olson, S. A. (2019). A Comparison Between the Involuntary and Voluntary Treatment of Patients With Alcohol Use Disorder in a Residential Rehabilitation Treatment Program. *Journal of Addictions Nursing*, 30(1), 57–60. <https://doi.org/10.1097/jan.0000000000000248>
6. Bonner, R., Vandecreek, L. D. (2006). Ethical Decision Making for Correctional Mental Health Providers. *Criminal Justice and Behavior*, 33(4), 542–564. <https://doi.org/10.1177/0093854806287352>
7. Brocato, J., & Wagner, E. F. (2007). Predictors of Retention in an Alternative-To-Prison Substance Abuse Treatment Program. *Criminal Justice and Behavior*, 35(1), 99–119. <https://doi.org/10.1177/0093854807309429>
8. Casares-López, M. J., González-Menéndez, A., Fernández, P., Secades-Villa, R., & Fernández-Hermida, J. R. (2012). What Predicts Retention on an In-Prison Drug Treatment Program? *The Spanish Journal of Psychology*, 15(3), 1349–1360. https://doi.org/10.5209/rev_sjop.2012.v15.n3.39420

9. Castine, B. R., Albein-Urios, N., Lozano-Rojas, O., Martinez-Gonzalez, J. M., Hohwy, J., & Verdejo-Garcia, A. (2018). Self-awareness deficits associated with lower treatment motivation in cocaine addiction. *The American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, *45*(1), 108–114. <https://doi.org/10.1080/00952990.2018.1511725>
10. Collins, P. A., Iannacchione, B., Hudson, M., Stohr, M. K., & Hemmens, C. (2012). A comparison of jail inmate and staff correctional goal orientations: results from across the line. *Journal of Crime and Justice*, *36*(1), 100–115. <https://doi.org/10.1080/0735648x.2012.692892>
11. Crewe, B. (2011). Soft power in prison: Implications for staff–prisoner relationships, liberty and legitimacy. *European Journal of Criminology*, *8*(6), 455–468. <https://doi.org/10.1177/1477370811413805>
12. DiClemente, C. C., Nidecker, M., & Bellack, A. S. (2008). Motivation and the stages of change among individuals with severe mental illness and substance abuse disorders. *Journal of Substance Abuse Treatment*, *34*(1), 25–35. <https://doi.org/10.1016/j.jsat.2006.12.034>
13. Dirkzwager, A. J., & Kruttschnitt, C. (2012). Prisoners' perceptions of correctional officers' behavior in English and Dutch prisons. *Journal of Criminal Justice*, *40*(5), 404–412. <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2012.06.004>
14. Diseth, G., Eikeland, O. J., Manger, T., & Hetland, H. (2008). Education of prison inmates: course experience, motivation, and learning strategies as indicators of evaluation. *Educational Research and Evaluation*, *14*(3), 201–214. <https://doi.org/10.1080/13803610801956614>
15. Eichelsheim, V. I., Nieuwbeerta, P., Dirkzwager, A. J., Reef, J., & de Cuyper, R. (2015). Predicting individual differences in criminal attitudes from offender characteristics: a study among Dutch prisoners. *Psychology, Crime & Law*, *21*(6), 531–550. <https://doi.org/10.1080/1068316x.2014.999062>
16. Glasman, L. R., & Albarracín, D. (2006). Forming attitudes that predict future behavior: A meta-analysis of the attitude-behavior relation. *Psychological Bulletin*, *132*(5), 778–822. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.132.5.778>

17. Hemmens, C., & Marquart, J. W. (2000). Friend or foe? Race, age, and inmate perceptions of inmate-staff relations. *Journal of Criminal Justice*, 28(4), 297–312. [https://doi.org/10.1016/s0047-2352\(00\)00044-1](https://doi.org/10.1016/s0047-2352(00)00044-1)
18. Henretty, J. R., Levitt, H. M. (2010). The role of therapist self-disclosure in psychotherapy: A qualitative review. *Clinical Psychology Review*, 30(1), 63–77. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2009.09.004>
19. Hettema, J., Steele, J., & Miller, W. R. (2005). Motivational Interviewing. *Annual Review of Clinical Psychology*, 1(1), 91–111. <https://doi.org/10.1146/annurev.clinpsy.1.102803.143833>
20. Hoxmark, E. M., Wynn, R. (2010). Health Providers' Descriptions of the Significance of the Therapeutic Relationship in Treatment of Patients with Dual Diagnoses. *Journal of Addictions Nursing*, 21(4), 187–193. <https://doi.org/10.3109/10884602.2010.520170>
21. Ledgerwood, D. M., & Petry, N. M. (2006). Does contingency management affect motivation to change substance use? *Drug and Alcohol Dependence*, 83(1), 65–72. <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2005.10.012>
22. Levesque, D. A., Velicer, W. F., Castle, P. H., & Greene, R. N. (2008). Resistance Among Domestic Violence Offenders. *Violence Against Women*, 14(2), 158–184. <https://doi.org/10.1177/1077801207312397>
23. Lindberg, O. (2005). Prison cultures and social representations: The case of Hinseberg, a women's prison in Sweden. *International Journal of Prisoner Health*, 1(2/3/4), 143–161. <https://doi.org/10.1080/17449200600553076>
24. Marsh, J. C., Shin, H. C., & Cao, D. (2010). Gender differences in client–provider relationship as active ingredient in substance abuse treatment. *Evaluation and Program Planning*, 33(2), 81–90. <https://doi.org/10.1016/j.evalprogplan.2009.07.016>
25. Mastroianni, A. M., & Dana, J. (2022). Widespread misperceptions of long-term attitude change. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 119(11). <https://doi.org/10.1073/pnas.2107260119>
26. McGuire, J. (2002). *Offender Rehabilitation and Treatment: Effective Programmes and Policies to Reduce Re-offending (Wiley Series in Forensic Clinical Psychology)* (1st ed.). Wiley.
27. Melnick, G., de Leon, G., Thomas, G., Kressel, D., & Wexler, H. K. (2001). Treatment Process In Prison Therapeutic Communities: Motivation, Participation, And Outcome.

- The American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 27(4), 633–650.
<https://doi.org/10.1081/ada-100107660>
28. Menard, J. M. (1977). Preparing Correctional Officers and Inmates for their Interaction. *Offender Rehabilitation*, 1(3), 241–250. https://doi.org/10.1300/j418v01n03_02
29. Molleman, T., & Leeuw, F. L. (2011). The Influence of Prison Staff on Inmate Conditions: A Multilevel Approach to Staff and Inmate Surveys. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 18(2), 217–233. <https://doi.org/10.1007/s10610-011-9158-7>
30. Moyers, T. B. (2014). The relationship in motivational interviewing. *Psychotherapy*, 51(3), 358–363. <https://doi.org/10.1037/a0036910>
31. Olver, M. E., Stockdale, K. C., & Simourd, D. J. (2020). Assessment and Modification of General Criminal Attitudes Among Men Who Have Sexually Offended. *Criminal Justice and Behavior*, 48(4), 459–480. <https://doi.org/10.1177/0093854820925846>
32. Orsi, M. M., Brochu, S., Lafortune, D., & Patenaude, C. (2014). Factors associated with the motivation to use psychoactive substances and the motivation to change in adolescents in an authoritarian context. *Children and Youth Services Review*, 39, 11–19. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2013.12.009>
33. Petty, R. E., Wegener, D. T., & Fabrigar, L. R. (1997). Attitudes And Attitude Change. *Annual Review of Psychology*, 48(1), 609–647. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.48.1.609>
34. Pollini, R. A., O’Toole, T. P., Ford, D., & Bigelow, G. (2006). Does this patient really want treatment? Factors associated with baseline and evolving readiness for change among hospitalized substance using adults interested in treatment. *Addictive Behaviors*, 31(10), 1904–1918. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2006.01.003>
35. Prendergast, M. L., Farabee, D., Cartier, J., & Henkin, S. (2002). Involuntary Treatment Within a Prison Setting. *Criminal Justice and Behavior*, 29(1), 5–26. <https://doi.org/10.1177/0093854802029001002>
36. Ricciardelli, R. (2014). Canadian prisoners’ perceptions of correctional officer orientations to their occupational responsibilities. *Journal of Crime and Justice*, 39(2), 324–343. <https://doi.org/10.1080/0735648x.2014.972430>

37. Ritter, A., Bowden, S., Murray, T., Ross, P., Greeley, J., & Pead, J. (2002). The influence of the therapeutic relationship in treatment for alcohol dependency. *Drug and Alcohol Review*, 21(3), 261–268. <https://doi.org/10.1080/0959523021000002723>
38. Salisbury, E. J., van Voorhis, P. (2014). *Correctional Counseling and Rehabilitation* (8th ed.). Elsevier Gezondheidszorg.
39. Sauter, J., Vogel, J., Seewald, K., Hausam, J., & Dahle, K. P. (2019). Let's Work Together — Occupational Factors and Their Correlates to Prison Climate and Inmates' Attitudes Towards Treatment. *Frontiers in Psychiatry*, 10. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2019.00781>
40. Simourd, D. J., Olver, M. E., & Brandenburg, B. (2015). Changing Criminal Attitudes Among Incarcerated Offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 60(12), 1425–1445. <https://doi.org/10.1177/0306624x15579257>
41. Stanciu, C., & Cotrus, A. (2013). Excessive Drinking Effects and Motivation for Changes. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 78, 615–619. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.04.362>
42. Thapa, S., Brown, S. L., & Skilling, T. A. (2020). The Relationship Between Self-Esteem, Gender, Criminal Attitudes, and Recidivism in a Youth Justice Sample. *Criminal Justice and Behavior*, 48(4), 539–555. <https://doi.org/10.1177/0093854820977577>
43. Tierney, D. W., & McCabe, M. P. (2002). Motivation for behavior change among sex offenders. *Clinical Psychology Review*, 22(1), 113–129. [https://doi.org/10.1016/s0272-7358\(01\)00084-8](https://doi.org/10.1016/s0272-7358(01)00084-8)
44. Tufekcioglu, S., Muran, J. C. (2015). Case Formulation and the Therapeutic Relationship: The Role of Therapist Self-Reflection and Self-Revelation. *Journal of Clinical Psychology*, 71(5), 469–477. <https://doi.org/10.1002/jclp.22183>
45. Volker, F., Galbraith, N. (2018). Psychological therapy in prisons: Professionals' perceptions. *European Journal of Psychotherapy & Counselling*, 20(3), 278–293. <https://doi.org/10.1080/13642537.2018.1495243>

46. Walters, G. D. (2003). Changes in Criminal Thinking and Identity in Novice and Experienced Inmates: Prisonization Revisited. *Criminal Justice and Behavior*, 30(4), 399–421. <https://doi.org/10.1177/0093854803253137>
47. White, R., Graham, H. (2010). *Working With Offenders* (1st ed.). Routledge.